

**UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA**

DIPLOMSKO DELO

**PLAČILNI SISTEMI V SLOVENIJI IN DRUGIH EVROPSKIH
DRŽAVAH**

Ljubljana, februar 2002

NATAŠA GRUJAKOVIČ

IZJAVA

Študent/ka NATAŠA GRUJAKOVIČ izjavljam, da sem avtor/ica
tega diplomskega dela, ki sem ga napisal/a pod mentorstvom dr. ZDENKA PROHASKE in
dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne 14.02.2002 .

Podpis:

KAZALO

UVOD	1
1. PLAČILNI SISTEM	2
1.1. OPREDELITEV PLAČILNEGA SISTEMA.....	2
1.2. UDELEŽENCI V PLAČILNEM SISTEMU	2
1.3. PLAČILNI INSTRUMENTI	4
1.3.1. Gotovinska plačila.....	4
1.3.2. Negotovinska plačila.....	5
1.4. STRUKTURA NEGOTOVINSKEGA PLAČILNEGA KROGA	5
1.4.1. Trajanje plačilnega kroga.....	6
1.4.2. Dokončnost plačila za pošiljatelja.....	6
1.4.3. Dokončnost plačila za prejemnika.....	6
1.5. OBRAČUN IN PORAVNAVA PLAČIL.....	7
1.5.1. Sistemi za obračun in poravnavo plačil velikih vrednosti.....	7
1.5.1.1. Neto poravnalni sistem.....	8
1.5.1.2. Bruto poravnalni sistem.....	8
1.5.2. Sistem za prenos plačil majhnih vrednosti	8
2. ČEZMEJNO PLAČEVANJE V EVROPSKIH DRŽAVAH.....	9
2.1. PRAVNA IN INSTITUCIONALNA PODLAGA ZA SKUPNI PLAČILNI SISTEM V	9
EVROPSKI UNIJI.....	9
2.2. DIREKTIVE EVROPSKE UNIJE	10
2.3. PRENOS PLAČIL MED DRŽAVAMI.....	11
2.3.1. S.W.I.F.T.	11
2.3.1.1. Opredelitev S.W.I.F.T.-a.....	11
2.3.1.2. Dejavnost S.W.I.F.T.-a	12
2.3.1.3. Organiziranost sistema.....	13
2.3.2. TARGET.....	13
2.3.2.1. Sestava sistema TARGET	13
2.3.2.2. Sodelovanje v sistemu TARGET.....	14
2.3.2.3. Delovanje sistema TARGET	15
2.3.2.4. Obdelovanje plačil v sistemu TARGET.....	16
2.3.2.5. Pogoji, potrebni za delovanje sistema TARGET.....	17
2.3.2.5.1. Uravnavanje plačilne sposobnosti.....	17
2.3.2.5.2. Cenovna politika sistema	17
2.3.2.5.3. Čas poslovanja v sistemih BPRČ in TARGET	18
2.3.2.5.4. Odnosi sistema TARGET z drugimi poravnalnimi sistemi.....	18
2.3.2.5.5. Potek uresničevanja projekta TARGET	18
3. PLAČILNI SISTEM V SLOVENIJI.....	18
3.1. VLOGA CENTRALNE BANKE	19
3.2. REFORMA PLAČILNIH SISTEMOV SLOVENIJE	19
3.2.1. Temeljne značilnosti načrtovane reforme	20
3.2.2. Sestava novega plačilnega sistema.....	20
3.2.2.1. Sistem bruto poravnave v realnem času.....	21
3.2.2.2. Sistem za poravnavo plačil majhnih vrednosti – neto poravnava.....	21
3.2.3. Načrt prehoda na nov plačilni sistem	23
4. PLAČILNI SISTEMI V DRUGIH EVROPSKIH DRŽAVAH.....	23
4.1. NEMČIJA.....	23
4.1.1. Pravni vidik.....	23
4.1.2. Izvajalci plačilnih storitev.....	24
4.1.3. Medbančna menjava in poravnalni sistemi.....	24
4.1.3.1. Sistem za neto poravnavo – EAF, EAF 2	25
4.1.3.2. Sistem za bruto poravnavo v realnem času – EIL-ZV	25
4.1.3.3. Drugi plačilni sistemi za obračun in poravnavo plačil	26
4.1.3.3.1. Sistem DTA	26
4.1.3.3.2. Sistem AZV.....	26
4.1.3.3.3. Sistemi za obračun in poravnavo plačil, delujoči do leta 1997.....	26

4.2. BOLGARIJA	26
4.2.1. Pravni vidik	27
4.2.2. Izvajalci plačilnih storitev	27
4.2.2.1. Banke	27
4.2.2.2. Poštni sistem	27
4.2.3. Medbančna menjava in poravnalni sistemi	27
4.2.3.1. Delovanje sistema	28
4.2.3.2. Pravila delovanja	28
4.3. ČEŠKA	29
4.3.1. Pravni vidik	29
4.3.2. Izvajalci plačilnih storitev	30
4.3.2.1. Banke	30
4.3.2.2. Hranilnice in kreditna združenja	30
4.3.3. Medbančna menjava in poravnalni sistemi	30
4.3.3.1. Klirinški in poravnalni center	30
4.4. SLOVAŠKA	31
4.4.1. Pravni vidik	31
4.4.2. Izvajalci plačilnih storitev	31
4.4.2.1. Komercialne banke	31
4.4.2.2. Postova banka a.s.	32
4.4.2.3. Finančne institucije	32
4.4.3. Medbančna menjava in poravnalni sistem	32
4.4.3.1. SIPS	32
4.4.3.2. Čezmejna plačila	33
4.5. MADŽARSKA	33
4.5.1. Pravni vidik	33
4.5.2. Izvajalci plačilnih storitev	34
4.5.2.1. Kreditne institucije	34
4.5.2.2. Druge institucije	34
4.5.2.3. Pošta	34
4.5.2.4. Državna zakladnica (Hungarian State Treasury)	34
4.5.3. Medbančna menjava in poravnalni sistemi	34
4.5.3.1. Sedanji bančni sistem NBH	34
4.5.3.2. VIBER	35
4.5.3.3. Medbančni žiro kliring (IGS)	35
4.6. POLJSKA	35
4.6.1. Pravni vidik	36
4.6.2. Izvajalci plačilnih storitev	36
4.6.2.1. Banke	36
4.6.2.2. Pošta	36
4.6.3. Medbančna menjava in poravnalni sistemi	37
4.6.3.1. SORBNET	37
4.6.3.2. SYBIR in ELIXIR	38
5. PRIMERJAVA SLOVENSKEGA SISTEMA Z DRUGIMI EVROPSKIMI SISTEMI	38
5.1. OSNOVNA NAČELA MODERNEGA PLAČILNEGA SISTEMA	39
5.2. ORGANIZACIJSKI VIDIK REFORME PLAČILNIH SISTEMOV	41
5.2.1. Izvajalci plačilnih storitev	42
5.2.2. Plačilni instrumenti v obravnavanih državah	42
5.2.3. Vloga centralne banke	43
5.2.4. Tveganja pri plačilnih sistemih	44
5.2.5. Tehnična infrastruktura plačilnega prometa	44
SKLEP	46
LITERATURA	47
VIRI	47

UVOD

Plačilni sistemi so bistven del finančne infrastrukture v tržni ekonomiji, kjer sta organizacija in delovanje monetarnega, bančnega in plačilnega sistema določena s tržnimi potrebami, predvsem z namenom zagotavljanja varnosti in stabilnosti.

Spremembe v plačilnih sistemih, ki jih uvajajo razvite države, izhajajo iz obstoječih razlik v plačilnih sistemih, ki so posledica različnega zgodovinskega, političnega in gospodarskega razvoja.

Z načrtovanjem reforme plačilnih sistemov v razvitih gospodarstvih in v Evropski uniji se časovno ujemajo tudi reforme plačilnih sistemov v nekdanjih socialističnih državah srednje in vzhodne Evrope. Cilj reforme je odprava bančnih tveganj, zniževanje stroškov in čim večje zadovoljstvo komitentov, ki so jim plačilne storitve namenjene.

Spremembe na področju plačilnih sistemov izvaja tudi Slovenija, saj njen obstoječi sistem ni primerljiv s sistemom Evropske unije. Namen diplomske naloge je prikazati, kako daleč so v tem procesu prilagajanja Slovenija in pa nekatere druge države, ki želijo vstopiti v Evropsko unijo. Istočasno pa bom poskušala ugotoviti ali so države že pripravljene na vstop ali morajo na tem področju še kaj storiti.

V prvem delu prikazujem splošne značilnosti plačilnih sistemov. V začetku sem opredelila plačilni sistem, navedla sem njegove udeležence in opredelila plačilne instrumente, ki se uporabljajo pri samem plačilnem prometu. V nadaljevanju sem opredelila tudi značilnosti negotovinskega plačilnega kroga in na splošno opisala kako se obračunava in poravnava plačila.

V drugem delu opisujem načine čezmejnega plačevanja v evropskih državah. V tem poglavju je podrobneje predstavljen S.W.I.F.T. kot podjetje, ki omogoča varno in zanesljivo prenašanje sporočil med državami in pa plačilni sistem TARGET, ki deluje v državah Evropske unije. Sistem je pomemben za vse države kot tudi za Slovenijo, saj bodo morale države, ki želijo postati članice Evropske unije, svoje nacionalne plačilne sisteme prilagoditi delovanju sistema TARGET.

V tretjem delu bolj podrobno predstavljam plačilne sisteme v Sloveniji in probleme, s katerimi se sooča naša država pri prilagajanju trenutnega plačilnega sistema direktivam Evropske unije. Reforma plačilnega sistema v Sloveniji poteka že kar nekaj časa in po mnenju strokovnjakov še ne bo kmalu končana, čeprav je slovenski plačilni sistem pripravljen na priključitev k sistemu TARGET.

V četrtem delu opisujem plačilne sisteme izbranih držav, in sicer Bolgarije, Češke, Slovaške, Madžarske in Poljske. Moj namen je ugotoviti, kako daleč so omenjene države v primerjavi s Slovenijo. Zaradi boljše primerjave plačilnih sistemov omenjenih držav sem v diplomsko nalogo vključila tudi Nemčijo kot zelo razvito državo Evropske unije.

V zadnjem, petem delu primerjam skupne značilnosti plačilnih sistemov omenjenih držav glede na različne kriterije, ki sem jih omenila v prvem in drugem poglavju.

Zadnji del diplomske naloge vsebuje povzetek in sklepne misli.

1. PLAČILNI SISTEM

1.1. OPREDELITEV PLAČILNEGA SISTEMA

S plačilnim sistemom razumemo skupek plačilnih in drugih instrumentov, bančnih postopkov in značilnih mehanizmov za medbančni prenos denarnih sredstev, ki skupaj omogočajo kroženje denarja ali opravljanje plačilnih storitev.

Kaj je plačilni sistem (Koma, 2001, str. 6):

- definira postopke, pravila, standarde in instrumente, ki se uporabljajo pri izmenjavi finančnih vrednosti med dvema strankama ob poravnavi njunih obligacijskih razmerij,
- vsak plačilni sistem je edinstven (velikost, pravni red, poslovni običaji, infrastruktura, komunikacije, raven razvoja instrumentov in institucij),
- učinkovitost: spodbujanje ekonomskih aktivnosti, izboljšanje nadzora monetarnih agregatov, zmanjšanje stroškov transakcij, obvladovanje rizikov, razvoj finančnega sektorja, varnost, nove storitve, institucije, trgi.

Plačilni sistem je sestavljen iz niza pravil, institucij in tehničnih postopkov za prenos sredstev in je del monetarnega sistema vsake ekonomije. Varno in učinkovito delovanje plačilnega sistema je pomembno, tako za udeležence na trgu kot za predstavnike oblasti, predvsem pa za centralno banko.

Možnost izvesti in sprejeti plačilo je temeljno za vse ekonomske aktivnosti, posebej za blagovno menjavo in trgovino. Prehod iz papirnih na elektronske instrumente, povečana vloga ostalih nebančnih udeležencev v plačilnih sistemih, poveritev procesnih funkcij zunanjim izvajalcem, splošna želja regulatorjev nad kontrolo ali celo eliminiranje systemskega tveganja, v zadnjem času pa potencialna nevarnost integritete plačilnih sistemov z uporabo nereguliranih medijev, kot so to povsem odprta svetovna omrežja, spodbuja izzive izvajalcem in nadzornikom plačilnih storitev povsod po svetu.

S spremembami, ki se dogajajo na področju plačilnega sistema, se na novo definirajo postopki, pravila, standardi in instrumenti, ki se uporabljajo pri izmenjavi finančnih vrednosti med dvema strankama ob poravnavi njunih obligacijskih razmerij. S spremembami v reformi plačilnega sistema sovpadajo nenehne spremembe, izboljšave in novi načini uporabe na področju informatike.

1.2. UDELEŽENCI V PLAČILNEM SISTEMU

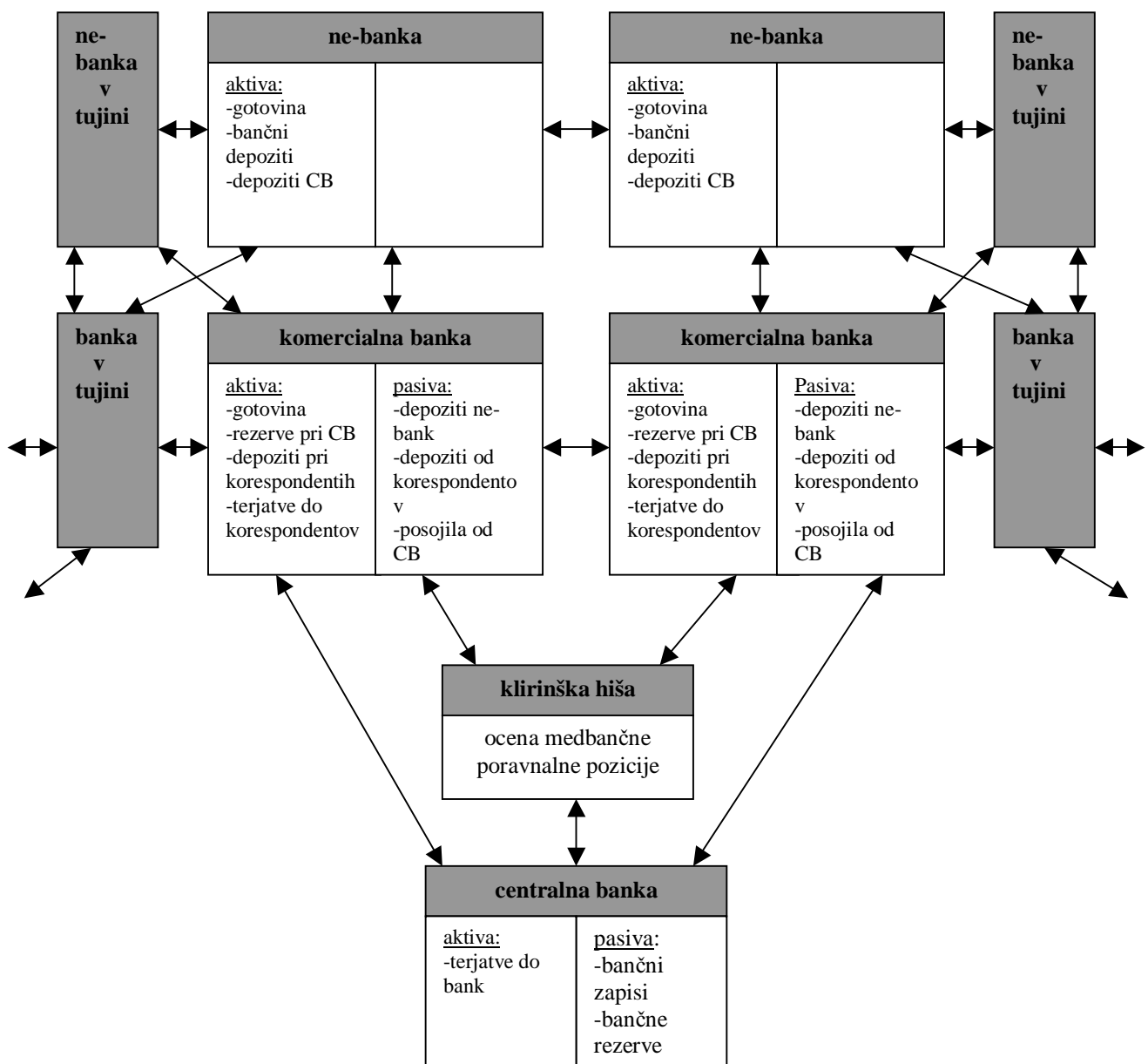
Gotovinska plačila vselej potekajo med dvema udeležencema, med plačnikom in prejemnikom plačila, s fizičnim prenosom gotovine. Gotovina gre iz rok v roke in pri tem ni potrebno nikakršno posredovanje. Nasprotno pa se negotovinska plačila opravijo pretežno s sodelovanjem bank in drugih finančnih institucij, ki so pooblašcene za poslovanje z depoziti denarnih sredstev.

Na splošno se v razvitih tržnih gospodarstvih največji delež plačil opravi z negotovinskimi plačili. Pri tem se banke v medsebojni konkurenci vse bolj prilagajajo zahtevam in posebnostim posameznih skupin tržnih osebkov z različnimi vrstami plačilnih instrumentov. Imetniki računov v posameznih bankah pričakujejo zamenljivost med različnimi vrstami plačilnih instrumentov in želijo prejemati plačila na svoj račun ne glede na to, kakšen plačilni instrument je uporabil plačnik. Banke morajo za opravljanje plačilnih storitev izpolnjevati

minimalne skupne pogoje za uporabo katerekoli vrste plačilnih instrumentov v imenu svojih komitentov.

Vse zahteve, ki se pojavijo pri opravljanju negotovinskih plačil, so razlog, da se morajo v plačilnem krogu med plačnikom in prejemnikom nekatere storitve ali koraki, ki bi jih načelno lahko naredile banke same, opravljati skupno v obračunskih (klirinških) institucijah kot mestu obračunov medbančnih plačil. Najpogostejši udeleženci so tako poleg plačnikov in prejemnikov plačil, poslovnih bank in drugih kreditnih institucij ter centralne banke še institucije, ki povezujejo posamezne dele plačilnega kroga v medbančnem poslovanju – obračunske (klirinške) institucije. Obračunske institucije so mesta za medbančni obračun plačil. Določene vrste plačilnih storitev pa opravljajo poleg kreditnih institucij tudi pošte in podjetja, pooblaščenca za opravljanje plačilnih storitev.

Slika 1: Udeleženci plačilnega sistema, tokovi sporočil in prenos sredstev

Vir: Summers, 1994, str. 31.

Slika nam prikazuje odnose in vezi med glavnimi udeleženci v plačilnem sistemu. Glavni udeleženci plačilnega sistema so nebančne institucije, komercialne banke, klirinške hiše in centralne banke.

Strukturo plačilnega sistema, ki nam ga prikazuje slika, lahko imenujemo »obrnjena piramida« (inverted pyramid). Takšna struktura plačilnega sistema je temeljna za bančne in finančne sisteme v modernih tržnih ekonomijah. Struktura odraža visoko stopnjo specializacije. Med drugim struktura sistema poudarja posebno vlogo bank v zagotavljanju plačilnih storitev. Banke so zadolžene, da igrajo vlogo plačilnih posrednikov zaradi tega, ker imajo odprte »poravnalne račune« (settlement accounts) tistih subjektov, ki sodelujejo v ekonomski aktivnosti. Banke igrajo ključno vlogo kot plačilni posredniki tudi zato, ker lahko zagotavljajo kredite svojim komitentom. Bistvo tega je, da banke s tem zagotavljajo likvidnost, ki dovoljuje, da plačilni promet poteka gladko in brez težav. »Obrnjena piramida« poudarja tudi pomembno vlogo centralnih bank v samem plačilnem sistemu in bolj splošnem bančnem sistemu.

1.3. PLAČILNI INSTRUMENTI

Po pogostosti uporabe je kot plačilni instrument, tako v razvitih tržnih gospodarstvih kot tudi v nekdanjih socialističnih državah ter v manj razvitih državah, na prvem mestu še vedno gotovina. Z gotovino je opravljenih okoli 80 % vseh plačilnih transakcij. Pogosto uporabljen kazalec uporabe gotovine v posameznih državah je delež gotovine, ki jo ima povprečno pri sebi posamezni prebivalec. Pri tem gre za delež gotovine v obtoku na prebivalca zunaj bank in drugih kreditnih institucij.

Nasprotno pa se po vrednosti največji delež plačil opravi z negotovinskimi plačilnimi instrumenti. Države se seveda med seboj razlikujejo tudi v uporabi posameznih negotovinskih plačilnih instrumentov.

1.3.1. Gotovinska plačila

Uporaba gotovine je po uporabnosti še vedno zelo pomembna, čeprav je seveda po vrednosti ta odstotek zelo majhen. To velja tako za razvita tržna gospodarstva kot tudi za nekdanje socialistične države, saj je z njo opravljenih okoli 80 % vseh plačilnih transakcij. Čim večji je znesek plačila, tem večja je težnja po negotovinskem plačilu z negotovinskim plačilnim instrumentom.

Vrste gotovinskih plačil:

- gotovinski nakupi,
- vplačilo gotovine na račun,
- dvig gotovine z računa,
- prenos gotovine z denarno nakaznico.

Tehnološki razvoj plačilnih sistemov v razvitih tržnih gospodarstvih vpliva na uporabo gotovine na različne načine. Po eni strani je razvoj udobnih, tehnološko sodobnih sredstev za prenose denarnih sredstev na tekočih računih v bankah pripeljal do večje uporabe negotovinskih plačil. Istočasno pa je tehnologija omogočila veliko lažji dostop do bančnih računov za dviganje gotovine. Ker pa se gotovinsko plačani posli ne evidentirajo preko bančnega sistema, v večini držav ostaja zahteva, da naj bi se gotovinsko poslovanje ohranilo pri tistih poslih, ki niso predpisani ali davčno nadzorovani.

1.3.2. Negotovinska plačila

Negotovinska plačila se opravljajo z instrumenti, s katerimi se prenašajo stanja razpoložljivih denarnih sredstev med tekočimi oziroma žiro računi pravnih in fizičnih oseb, ki jih izvajajo banke in druge kreditne institucije, pošte ter drugi izvajalci plačilnih storitev.

Vrste negotovinskih plačil:

- Kreditna plačila se v papirni ali nepapirni obliki opravijo z zmanjšanjem imetij na računu plačnika oz. s prenosom imetij z računa plačnika na račun prejemnika. Plačila se uporabljajo za plačevanje ponavljajočih se in posameznih obveznosti.
- Debetna plačila ali plačila z neposredno obremenitvijo računa plačnika je poleg plačevanja s trajnimi nalogi zelo primerna vrsta plačilnega instrumenta za elektronsko poslovanje. Za neposredno obremenitev računa je potrebno pridobiti pooblastilo, s katerim plačnik pooblasti svojo banko, da bremeni njegov račun na podlagi navodil, ki jih izda pooblaščen prejemnik plačila.
- Ček je debetni instrument v obliki pisnega naloga za plačilo določenega zneska, ko je predložen plačnikovi banki, ki ga je izdala. V zadnjem času je opaziti nižjo stopnjo uporabe čekov v primerjavi s tehnološko sodobnejšimi plačilnimi instrumenti.
- Plačilne kartice delimo na kreditne (credit cards) in debetne kartice (debit cards). Kot zelo pomemben način plačevanja so se uveljavile kreditne kartice, ki njenemu imetniku omogoča nakupovanje in dviganje gotovine do določenega, vnaprej dogovorjenega zneska. Debetne kartice pa imetnikom zagotavljajo, da z njimi kupujejo in za take nakupe neposredno obremenijo svoj tekoči račun pri banki, ki je kartico izdala.

1.4. STRUKTURA NEGOTOVINSKEGA PLAČILNEGA KROGA

Negotovinski plačilni krog se prične pri pravni ali fizični osebi, ki je od prodajalca prejela blago ali je zanjo bila opravljena storitev in jo namerava poravnati z negotovinskim plačilnim instrumentom. Plačilni krog lahko sestavlja sedem korakov pod pogojem, da banka plačnika in banka prejemnika ni tudi poravnalna banka ali podružnica poravnalne banke. Poravnalna banka poravnava račune oziroma plačila preko računov, ki jih ima pri centralni banki. Ti koraki so:

1. Vstop plačila: Plačilni krog začne plačnik ali prejemnik plačila, odvisno od plačilnega instrumenta. Cilj je v obeh primerih enak: prenos vrednosti od plačnika do prejemnika plačila. Ne glede na vrsto plačilnega instrumenta je za vstop v plačilni krog potreben nalog, ki mora vsebovati ime in številko računa plačnika, ime in številko računa upravičenca plačila, vrednost transakcije, datum izvršitve in pooblastilo za začetek transakcije.

2. Obdelava ob vstopu in prenos: Vstopna banka ali podružnica najprej obdela prejete papirne ali elektronske plačilne naloge. Plačila razdeli v različne kategorije po bankah prejemnicah in jih nato posreduje svoji banki za poravnavo. Banka za poravnavo plačil ob vstopu v krog je bodisi centrala podružnice, pri kateri je plačilni nalog vstopil v plačilni krog, ali pa posebna korespondenčna banka, ki je dala soglasje, da bo imela vlogo poravnalne banke ali agenta za neporavnalne banke.

3. Obračun (kliring) ob vstopu: Obračun je možen, ko banka za poravnavo vstopnih plačil pošlje papirni ali elektronski plačilni nalog naprej do obračunske institucije ali centru za obdelavo plačil. Če obračunska institucija posluje na podlagi sprotne bruto poravnave posameznih plačil, pošilja plačila v poravnavo takoj po prispetju ali sproti. Če pa deluje po

načelu neto poravnave se neto saldi cele vrste medbančnih transakcij pošiljajo v poravnavo nekajkrat na dan ali konec dneva.

4. Poravnava (najzahtevnejši del plačilnega kroga): Končna poravnava skoraj vedno poteka preko centralne banke, ki zneske nepreklicno knjiži v breme ali v dobro poravnalnih (transakcijskih) računov bank, ki jih vodi. Poravnava posameznih saldov je dvostranska, saj je za vsako transakcijo med dvema bankama takojšnja in ločena. Poravnave neto saldov so ponavadi večstranske.

5. Obračun (kliring) ob izstopu: Ko je poravnava opravljena, obračunska hiša ali center za obdelavo plačil obvesti poravnalno banko ob izstopu, da je transakcija končana. Poravnava centralne banke je dokončna in nepreklicna, zato se lahko nepravilno plačilo odpravi oziroma razveljavi samo z novim plačilnim nalogom v nasprotno smer, ki ga mora izdati neupravičeni prejemnik.

6. Obdelava ob izstopu in prenos: Ko poravnalna banka ob izstopu opravi ustrezna knjiženja, pošlje plačilni nalog naprej izstopni banki ali podružnici. Za postopek uporabi isti način, kot je bil uporabljen ob vstopu v plačilni krog.

7. Razdelitev plačil: Pri transakciji za prenos sredstev v dobro prejemnika izstopna banka knjiži znesek v korist računa svoje stranke in jo obvesti o prejetem plačilu. Če je bila transakcija opravljena s čekom ali z drugim nalogom za neposredno obremenitev računa, izstopna banka najprej primerja obremenitev s saldom na računu svoje stranke in transakcije ne izvrši, če saldo na računu ni dovolj velik. Lahko pa svoji stranki odobri kratkoročno posojilo za pokritje primanjkljaja. Ko saldo na računu zadošča za pokritje, pošlje izstopna banka obvestilo o opravljeni transakciji pravni ali fizični osebi, katere račun je obremenjen. Izstop plačila poteka na enak način kot vstop plačila.

1.4.1. Trajanje plačilnega kroga

V državah s sodobnim plačilnim sistemom lahko plačila velikih vrednosti prispejo skozi plačilni krog v nekaj minutah. Večina plačil majhnih vrednosti je v povprečju opravljena v dveh do treh dneh. Kolikor več časa se porabi za pot skozi plačilni krog, toliko večji so dejanski stroški plačilnih storitev za stranke v tem krogu.

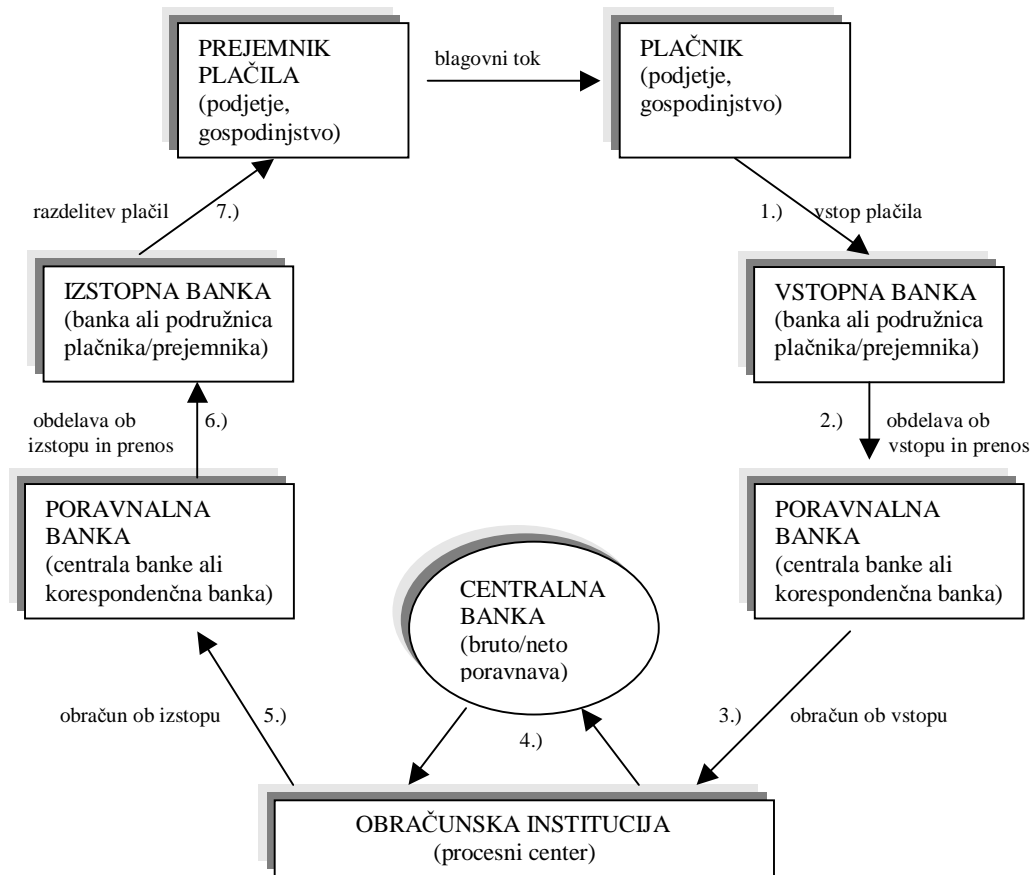
1.4.2. Dokončnost plačila za pošiljatelja

Plačilni krog zagotavlja dokončnost plačila za plačnika, ker mu ne dovoljuje preklica transakcije, ko je bilo plačilo odposlano, čeprav je bilo odposlano napačno. Napake se odpravljajo tako, da prejemnik plačila z nepravilnimi in pravnimi sredstvi prepričajo, da sproži novo transakcijo in tako vrne napačno poslani znesek.

1.4.3. Dokončnost plačila za prejemnika

Za prejemnika je plačilo dokončno šele takrat, ko izstopna banka po opravljeni transakciji nepreklicno knjiži končni znesek na njegov račun. Bančni plačilni sistemi ne poznajo dokončnosti plačila za prejemnika v takem pomenu besede kot za plačnika, saj banke uravnavajo svojo plačilno sposobnost in poravnalna tveganja v poslovanju tudi tako, da začasno uporabljajo sredstva, ki jih dobijo za račun svojih strank.

Slika 2: Krog negotovinskih plačil

Vir: Logar, 1998, str. 35.

1.5. OBRAČUN IN PORAVNAVA PLAČIL

V plačilnem krogu je poravnava medbančnih plačil najzahtevnejši del. Sistemi za medbančni prenos skrbijo za prenos denarnih sredstev med bankami v njihovem imenu in v imenu svojih komitentov.

Plačilne sisteme med seboj razlikujemo po poslovnih dejavnostih in komitentih oziroma uporabnikih, ki so jim ti sistemi namenjeni, kar se kaže v vrednosti plačil. Plačilne sisteme najpogosteje delimo na:

- sisteme za poravnavo plačil velikih vrednosti (large value funds transfer systems) in
- sisteme za poravnavo plačil majhnih vrednosti (retail funds transfer systems).

Potreba po oblikovanju različnih sistemov je posledica naraščanja števila in vrednosti medbančnih plačil, ki se morajo obdelati hitro, zanesljivo in učinkovito ter s čim manjšim tveganjem, ki vpliva na plačilni in denarni sistem države.

1.5.1. Sistemi za obračun in poravnavo plačil velikih vrednosti

S sistemi za obračun in poravnavo plačil velikih vrednosti se poravnava povprečno veliki zneski in nujna plačila, katera so povezana s poslovanjem na finančnih trgih.

Medbančni prenos se v vsakem primeru začne s prenosom podatkov ali informacij med plačnikovo in prejemnikovo banko. Prenos se začne s pošiljanjem sporočila o plačilu oziroma s sporočilom zahtevka za prenos – lahko gre za kreditni prenos ali debetni prenos. Vsa sporočila se obdelujejo po vnaprej določenih pravilih in postopkih – identifikacija, uskladitev ter potrditev sporočila.

Druga stopnja prenosa je poravnava. Poravnava je dejanski prenos denarnih sredstev med banko plačnika in banko prejemnika. Končna poravnava, ki je nepreklicna in brezpogojna, je opravljena v knjigah centralne banke ali v knjigah poslovnih bank. V praksi je največ plačil poravnanih v denarju centralne banke.

Sisteme za obračun in poravnavo plačil velikih vrednosti pa lahko razdelimo naprej, in sicer glede na izbrani način poravnave. Sistem nam lahko zagotavlja medbančno poravnavo po neto ali bruto načelu.

1.5.1.1. Neto poravnalni sistem

Neto poravnalni sistemi (net settlement systems) opravijo končno medbančno poravnavo po vnaprej določenih pravilih in postopkih na neto osnovi. To pomeni, da se vsota vrednosti vseh prejetih prenosov v določenem času zmanjša za vsoto vseh poslanih prenosov.

Ko sistem deluje po načelu neto poravnave, se za vsako banko dnevno evidentirajo plačila v breme in dobro njenega računa. Ko je dnevna obdelava končana, se stanja vseh bank med seboj dokončno pobotajo.

1.5.1.2. Bruto poravnalni sistem

Bruto poravnalni sistemi (gross settlement systems) potekajo na podlagi poravnave posamičnih prenosov, transakcija za transakcijo. Tako se v bruto sistemih vsako plačilo poravnava posebej, pod pogojem, da sredstva banke pošiljateljice zadoščajo za poravnavo. V tem primeru ne pride do pobotanja debetnih in kreditnih postavk.

Osnovno načelo je, da je prenos denarja z ene banke na drugo banko brezpogojen in nepreklicen.

Prednosti in pomanjkljivosti, ki izhajajo iz neto in bruto sistemov posamezne banke, ocenjujejo različno. Za poslovne banke je zelo pomembno, koliko sredstev potrebujejo na računu pri centralni banki oziroma morajo ohranjati za dnevne poravnave. Po drugi strani pa je za centralno banko najpomembnejše vprašanje stabilnosti plačilnega sistema kot celote.

1.5.2. Sistem za prenos plačil majhnih vrednosti

Sisteme za prenos plačil majhnih vrednosti lahko opredelimo kot sisteme, ki obdelujejo veliko število plačil sorazmerno majhnih vrednosti, začetih z različnimi plačilnimi instrumenti.

Sistemi za prenos plačil majhnih vrednosti povezujejo vse gospodarske dejavnike, vključno s posamezniki in podjetji. Ti sistemi morajo zato delovati hitro in zanesljivo. Pomembno je, da so ti sistemi varni, a ne predragi. V razvitih tržnih gospodarstvih ponujajo te storitve banke in pa druga specializirana podjetja.

Sistemi za prenose plačil majhnih vrednosti se razlikujejo od sistemov za prenos plačil velikih vrednosti. Najpomembnejša razlika se pojavlja pri danem številu prenosov. Sistemi za prenos majhnih vrednosti služijo tako rekoč vsakemu udeležencu na trgu, zato morajo biti le-ti izredno vsestranski in sposobni izvajati plačila za zelo veliko različnih poslov.

Instrumente, ki se uporabljajo pri plačilih majhnih vrednosti, je potrebno razdeliti na tiste transakcije, ki uporabljajo gotovino (gotovinske transakcije) in na tiste, ki gotovine ne uporabljajo (negotovinski način plačila).

Razne statistične analize so pokazale, da se uporaba gotovine zmanjšuje, povečuje pa se uporaba negotovinskih plačil (kreditna plačila, debetna plačila, plačila s čeki, plačilne kartice,...). Tudi pri sami uporabi negotovinskih plačil se pojavljajo določeni trendi. Zmanjšuje se uporaba papirnih plačilnih instrumentov, s pojavom interneta pa se povečuje elektronsko poslovanje in poslovanje s plačilnimi karticami.

V zadnjih letih je bila pozornost usmerjena predvsem na potrebo po medsebojno povezanem delovanju plačilnih sistemov. Danes imajo v svetu nekatere banke in druga specializirana podjetja, ki opravljajo plačilne storitve, že razvite lastne sisteme, ki so primerni za obdelavo čezmejnih plačil majhnih vrednosti z manjšimi stroški.

2. ČEZMEJNO PLAČEVANJE V EVROPSKIH DRŽAVAH

Ker ne obstaja svetovna valuta in ne svetovna centralna banka, se plačila med ekonomskimi subjekti v dveh različnih državah praviloma opravljajo preko korespondenčnih računov v eni ali več bankah v eni od obeh držav.

Čezmejna plačila preko korespondenčnih bank se opravijo s sredstvi recipročnih računov (reciprocal accounts), ki jih delimo na »nostro« in »loro«. »Loro« račun je račun, ki se vodi v imenu tuje banke, nasprotno pa tuja banka ta račun imenuje »nostro« račun.

Čezmejna plačila potekajo s pomočjo omrežij za prenos sporočil, po katerih se prenese informacija o plačilu, ki korespondenčni banki (prejemnici plačila) pove, da mora znesek knjižiti v breme enega od svojih korespondenčnih računov in v dobro drugega korespondenčnega računa. Na ta način se, na primer, prek najbolj razširjenega svetovnega omrežja – S.W.I.F.T. (The Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) – prenese sporočilo, korespondenčna banka prenese denarna sredstva, ta banka ali pa centralna banka pa zagotovi končno poravnavo.

2.1. PRAVNA IN INSTITUCIONALNA PODLAGA ZA SKUPNI PLAČILNI SISTEM V EVROPSKI UNIJI

Države Evropske unije (v nadaljevanju EU) so že odpravile ovire za delovanje enotnega trga z blagom in storitvami. To pa jim še ni uspelo pri opravljanju plačilnih storitev med državami članicami. Plačilni sistemi med članicami se še vedno razlikujejo. Razloge zato lahko najdemo v različnem zgodovinskem razvoju plačilnih instrumentov, razlikah v poslovnem bančništvu in tudi v različnih vlogah posameznih centralnih bank pri izvajanju nalog na tem področju.

Največje ovire so bile odpravljene, ko so začeli podatke o plačilnih transakcijah pošiljati v standardizirani obliki s pomočjo globalne medbančne komunikacije – sistema S.W.I.F.T.. S.W.I.F.T. je postal spodbujevalec splošne standardizacije plačilnih instrumentov, vendar pa plačilni postopki med državami še vedno temeljijo na korespondenčnem poslovanju.

Vzpostavitev enotnega okvira plačilnih sistemov v EU je spodbudila odločitev o oblikovanju Evropske monetarne unije (v nadaljevanju EMU). Evropska komisija je za vzpostavitev enotnega okvira podala dva temeljna vzroka:

- a. ugotovitev, da neenotni plačilni sistemi ovirajo blagovni trg,
- b. zahteva po večji varnosti pri opravljanju čezmejnih plačilnih storitev.

Največje zagotovilo, da bo med državami EU prišlo do poenotenja plačilnih sistemov, je Pogodba o Evropski uniji (The Treaty on European Union), ki je pričela veljati 1. januarja 1994.

2.2. DIREKTIVE EVROPSKE UNIJE

Temeljno pravno podlago za vzpostavitev enotnega bančnega in finančnega sistema dajejo državam članicam EU bančne direktive.

Za plačilne sisteme je temeljni pravni vir Druga bančna direktiva z dne 15.12.1989, ki govori o uskladitvi zakonov in podzakonskih predpisov v zvezi z začenjanjem in opravljanjem poslov kreditnih institucij (dopolnjuje direktivo 77/780/EEC z dne 12.12.1977), in direktiva o koordinaciji zakonov in podzakonskih predpisov v zvezi z začenjanjem in opravljanjem poslov denarnih zavodov (89/646/EEC z dne 15.12.1989). Obe direktivi že od leta 1989 urejata prosti pretok kapitala in plačil.

Prva direktiva opredeljuje denarni zavod (Credit Institution) kot podjetje, katerega dejavnost je sprejemanje vlog ali drugih vračljivih sredstev od javnosti in odobravanje posojil za svoj lastni račun. Druga direktiva definira finančno ustanovo kot podjetje, ki ni denarni zavod, njegova dejavnost pa je opravljanje ene ali več dejavnosti, ki so dodatno navedene v direktivi. Istočasno pa druga bančna direktiva predpisuje možnost pridobitve opravljanja bančnega poslovanja v vseh državah EU na podlagi enega samega dovoljenja in z njim načelo domicilnega nadzora. To pomeni, da banka, ki dobi dovoljenje za poslovanje v svoji državi, pridobi ali ima z njim pravico ponujanja storitev in odpiranja podružnic na celotnem območju držav članic EU brez dodatnih soglasij države gostiteljice.

Natančnejša pravila za uresničevanje plačilnih storitev podrobneje določajo še druge posebne direktive in navodila, ki jih EU sprejema v pristojnih organih. Med pomembne posebne direktive, ki dopolnjujejo Drugo direktivo kot temeljni predpis, štejejo še (Logar, 1998, str. 121):

- Direktiva o lastnih sredstvih kreditnih institucij (Own Funds Directive);
- Direktiva o solventnostnem razmerju na kreditne institucije (Solvency Ratio Directive);
- Direktiva o spremljanju in kontroli velikih izpostavljenosti kreditnih institucij (Large Exposures Directive);
- Direktiva o nadzoru kreditnih institucij na konsolidirani osnovi (Directive on the Supervision of Credit Institution on a Consolated Basis);
- Direktiva o investicijskih storitvah na področju vrednostnih papirjev (Investment Service Directive);

- Direktiva o kapitalski ustreznosti investicijskih podjetij in kreditnih institucij (Directive on the Capital Adequacy of Investment Firms and Credit Institutions).

Direktive EU prepuščajo državam članicam polno svobodo pri organiziranju opravljanja drugih finančnih storitev, ki jih lahko opravljajo denarni zavodi poleg sprejemanja vlog in drugih vračljivih sredstev od javnosti ali pa jih opravljajo druge specializirane finančne ustanove po načelu svobodnega ponujanja storitev.

Predvsem pomembno je tudi določilo v direktivah sveta EU, da države članice lahko svobodno ustanavljajo v drugih državah članicah podružnice svojih denarnih zavodov in finančnih ustanov pod enakimi pogoji, kot veljajo v domicilni državi. Tako za celotno bančno poslovanje kot tudi za vrednostne papirje velja, da pooblaščenice institucije držav članic, ki so predhodno uskladile svojo nacionalno zakonodajo z vsemi predpisi in pravili EU in jo druge članice lahko nadzorujejo, z istim pooblastilom kot v domači državi lahko opravljajo posle tudi v vsaki drugi državi članici ali tam ustanavljajo svoje podružnice.

Organizacija in postopki plačilnih sistemov se zelo razlikujejo med državami članicami EU kot tudi med drugimi državami, zato se s problematiko njihovega poenotenja že dalj časa ukvarjajo posebne komisije EU.

2.3. PRENOS PLAČIL MED DRŽAVAMI

Za prenos kreditnih transakcij (credit transfers) obstaja več sistemov:

- Odnosi, ki temeljijo na korespondenčnem bančništvu - pri tem sistemu sta pošiljatelj in prejemnik finančni instituciji in ne avtomatizirane klirinške hiše.
- Odprti ali zaprti klubi med določenimi institucijami – gre za združenje bank z namenom ustanovitve čezmejnih dogovorov s partnerskimi institucijami v Evropi (na primer EBA – European Banking Association).
- Nadevropski plačilni sistem (Supra-European payment system) – ostaja na osnovni ravni, ker so sistemi že mednarodno strukturirani.

2.3.1. S.W.I.F.T.

2.3.1.1. Opredelitev S.W.I.F.T.-a

S.W.I.F.T. (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) je organizacija, ki je omogočila računalniško izmenjavo podatkov med bankami doma in v tujini.

S.W.I.F.T. je belgijska kooperacijska družba, ki so jo ustanovile in jo vodijo banke članice. Družba je bila ustanovljena leta 1973, kjer se je združilo 250 največjih bank iz Evrope in Severne Amerike. Sam sistem S.W.I.F.T. pa je bil usposobljen za delovanje leta 1977. Sistem je bil na začetku zasnovan samo za povezave banka – banka. Danes pa je sam sistem sposoben dajati informacije tudi drugim nebančnim organizacijam, depozitnim institucijam in institucijam za menjavo vrednostnih papirjev.

S.W.I.F.T. je v lasti 2.586 bank po vsem svetu, s katerimi tudi neposredno sodeluje. Neposredni dostop do omrežja je po tradiciji omejen na delničarje in njihove podružnice. Od leta 1987 je mreža na voljo tudi drugim udeležencem. Udeležencem, ki niso njihovi delničarji, nudi S.W.I.F.T. le določene vrste storitev.

Prednosti sistema S.W.I.F.T. (Slovenska skupina S.W.I.F.T., 1994):

- enotni jezik in enotni postopki – standardizirani formati sporočil,
- takojšen prenos sporočil – sporočila so takoj poslana med bankami z vsemi predhodno opravljenimi kontrolami,
- minimalna možnost napak,
- varnost in tajnost – točno določen jezik in sporočila ni mogoče odposlati, če določene postavke niso izpolnjene,
- boljše upravljanje s sredstvi – pomembni so stroški,
- dostop do bank širom sveta – omrežje je na razpolago 24 ur na dan,
- avtomatsko obdelovanje podatkov,
- zmanjšanje operativnih stroškov.

Namen S.W.I.F.T.-a je zagotavljati zanesljivo sporočilno, povezovalno programsko opremo in 24-urno globalno podporo preko 6.700 finančnim institucijam v 190 državah. Leta 1999 je bilo prek tega globalnega sistema posredovanih preko milijarde sporočil (priloga, stran 1), v ocenjeni povprečni dnevni vrednosti okoli petih milijard ameriških dolarjev (Koma, str. 89). Sistem prav tako zagotavlja povraten (interaktiven) način posredovanja sporočil.

Pri tem finančne institucije potrebujejo:

- varno komunikacijo – S.W.I.F.T. eliminira negotovosti v prenosu informacij,
- varen dostop – avtentifikacija s sistemom pametnih kartic,
- sporočilna zaupnost – vsako sporočilo je »enkriptirano« v fazi prenosa,
- avtentifikacija sporočil – vsako sporočilo je avtentificirano s pomočjo skrivnega ključa,
- odgovornost – odgovornosti pošiljatelja, prejemnika,
- znižanje stroškov – visoka stopnja standardizacije, eno samo mesto priključitve, konkurenčne cene, raznovrstnost, produktivnost,...
- obdelava od začetka do konca – sporočilni standardi, storitve informiranja, izobraževanje strank, analiza prometa,...
- upravljanje z riziki – usklajevanje, kliring, zaupanja vredna tretja stranka, interna sporočila,...
- finančne institucije potrebujejo nadzor, da ne razmišljajo o sistemu – 24-urna podpora, kultura varnosti in zanesljivosti.

2.3.1.2. Dejavnost S.W.I.F.T.-a

S.W.I.F.T. danes pokriva vse kontinente in je postal nepogrešljivo sredstvo izmenjave bančnih podatkov. Tehnična struktura je sestavljena iz računalniških centrov, ki so med seboj povezani. Uporabniki pridejo v omrežje skozi računalniško podprto opremo, ki si jo izberejo sami.

Glavna dejavnost S.W.I.F.T.-a je izmenjavanje finančnih sporočil po njegovi mreži, ki jo sestavljajo računalniška oprema, najete linije in ustrezna programska oprema. Mreža zagotavlja sprejemljivost, veljavnost, shranjevanje in dobavo sporočil. Uporabnikom je mreža dostopna 24 ur na dan.

Sam S.W.I.F.T. uporablja v sporočilih že obstoječe mednarodne standarde za tekste organizacij ISO (International Organisation for Standardization) in ICC (International Chamber of Commerce), ki se uporabljajo kot dogovorjeni standardi v finančnih sporočilih.

Ti standardi omogočajo lažje komuniciranje, avtomatizacijo, izboljšujejo produktivnost, znižujejo stroške ter izločujejo napake.

2.3.1.3. Organiziranost sistema

Vsaka država ima svojo notranjo organizacijo S.W.I.F.T., ki se razlikuje glede na nacionalne zahteve. Vse države pa imajo nacionalno člansko skupino (National Member Group) ter uporabniško skupino (Users Group), ki usklajujeta zadeve S.W.I.F.T.-a z nacionalnimi.

- Nacionalna članska skupina je sestavljena iz vseh bank, ki so članice v neki državi. Njena naloga je, da imenuje kandidate za volitve v odbor direktorjev in da ima stike s tem odborom in izvršilnim komitejem.
- Uporabniško skupino pa sestavljajo vsi uporabniki v neki državi. Naloga te skupine je, da izvoli nacionalnega predstavnika, ki je predsednik skupine in pomaga pri vzpostavljanju stikov med uporabniki v državi in S.W.I.F.T.-om.

S.W.I.F.T. je odprt za vse banke, ki so delničarke (članice ali subčlanice), ter za druge finančne institucije, ki so samo udeleženke. Seveda pa morajo biti med kooperacijsko družbo in nacionalno vlado sklenjeni pogodbeni dogovori.

2.3.2. TARGET

Sistem TARGET (Trans-European Automated Real-Time Gross Settlement Express Transfer System) je evropski medbančni plačilni sistem. Sistem je zasnovan tako, da čezmejna plačila v evrih potekajo enako brezhibno kot plačila znotraj držav. Sistem TARGET nadgrajuje obstoječe ali prihodnje bruto sisteme.

Uporaba sistema TARGET je predpisana samo za plačila, ki izhajajo neposredno iz denarno-političnih organizacij, pri katerih je Evropski sistem centralnih bank (v nadaljevanju ESCB) udeležen bodisi na strani prejemnika bodisi na strani plačnika.

2.3.2.1. Sestava sistema TARGET

Vsaka država, ki želi postati članica EMU, se mora obvezati, da bo zagotovila po en sistem bruto poravnave v realnem času (v nadaljevanju BPRČ), v katerem bo članica poravnala kar največ medbančnih plačil velikih vrednosti.

Nacionalni sistemi BPRČ bodo medsebojno povezani prek skupnih infrastruktur in postopkov (sistem Interlinking), tako da bodo v evrih izraženi plačilni nalogi lahko preneseni z enega nacionalnega sistema na drugega. Vsaka nacionalna centralna banka bo povezala svoj sistem BPRČ in vmesni sistem še z nacionalnimi vmesniki. Del povezovalnega vmesnega sistema bodo tudi zmogljivosti Evropske centralne banke (v nadaljevanju ECB), vendar ta ne bo imela svojega sistema BPRČ. K sistemu TARGET pa bodo lahko priključene tudi države z omejitvami v sodelovanju z EMU.

Sistem TARGET ima dve glavni komponenti:

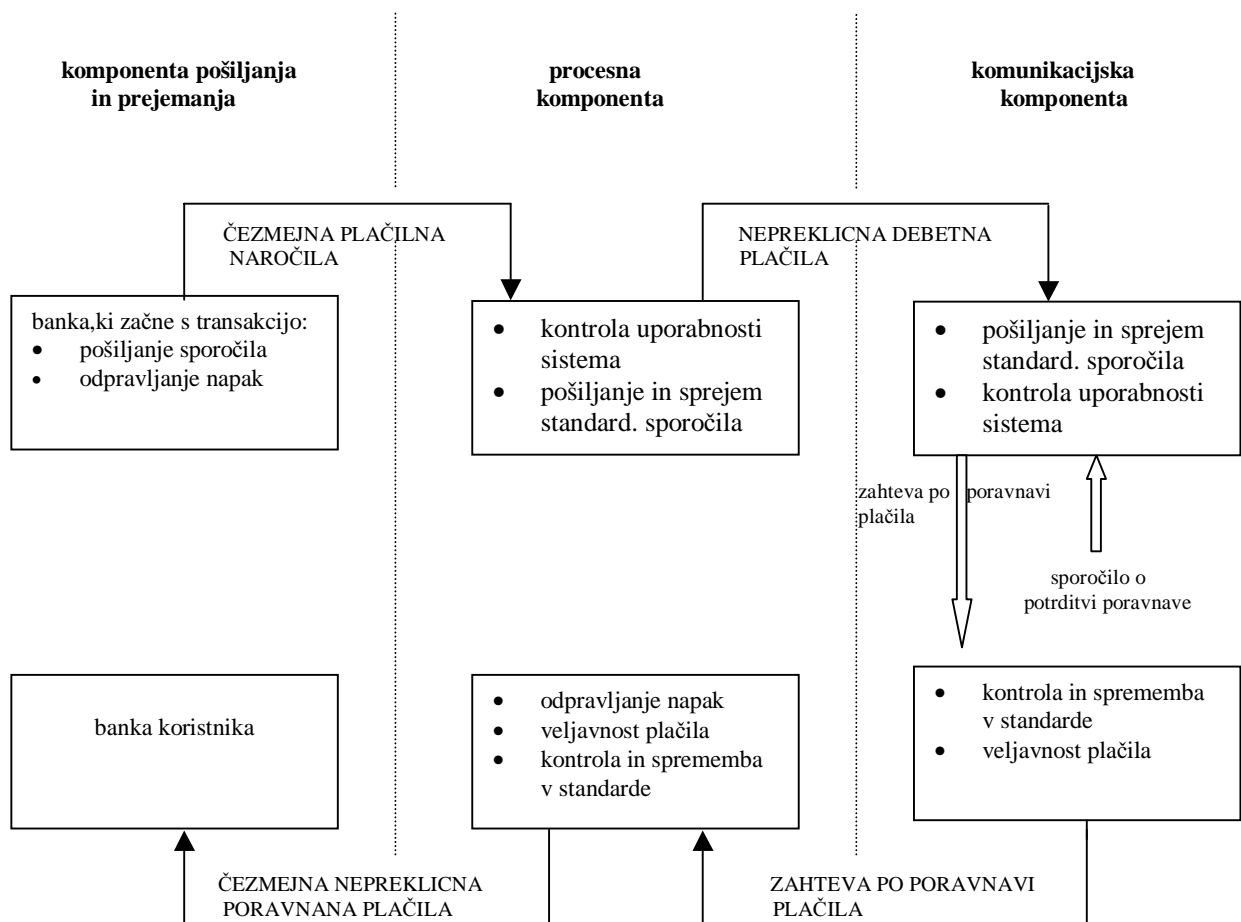
- 15 nacionalnih BPRČ sistemov in
- plačilni mehanizem Evropske centralne banke (EPM).

Obe komponenti sta povezani s skupnim in standardiziranim mehanizmom, imenovanim Interlink, ki vsem udeležencem zagotavlja enoten izhodiščni položaj za plačila. To pomeni, da

vsaka transakcija vključuje minimalno dve komercialni banki, dve nacionalni centralni banki, dva sistema BPRČ, dva vmesnika in telekomunikacijski sistem kot vezni člen.

Sistem je bil oblikovan za plačila vseh velikosti, toda dejansko sistem zagotavlja primerno rešitev samo za plačila velikih vrednosti. Stroški realnega časa, ne paketno procesiranje niso ekonomska rešitev za plačila majhnih vrednosti. Potencialno veliko število bi bilo previsoko v povezavi z zmogljivostjo sistema TARGET. Naslednji problem pa bi se nanašal na težko sledenje plačilnim nalogom v primeru zamude ali poti v procesni verigi.

Slika 3: Zgradba sistema TARGET

Vir: Improving Cross-border Payments in the Euro Area, 2000, str. 8.

2.3.2.2. Sodelovanje v sistemu TARGET

V sistemu TARGET sodelujejo centralne banke držav članic EMU s svojimi sistemi BPRČ in ECB. Zato je tudi potrebno nacionalne sisteme BPRČ v celoti uskladiti z »Minimalnimi skupnimi značilnostmi za domače plačilne sisteme«, ki so bili sprejeti novembra 1993. Sistem TARGET ne bo delal razlik med domačimi kreditnimi institucijami in kreditnimi institucijami z licenco drugih držav, ki bodo zaprosile za sodelovanje v medbančnih prenosnih sistemih

držav gostiteljic, čeprav preko njihovih podružnic ali prek daljinskega pristopa iz svoje države.

TARGET bo tako omogočal kreditnim institucijam daljinski pristop v sisteme BPRČ drugih držav članic EMU. Nobena kreditna institucija pa ne bo imela brezpogojne pravice do daljinskega pristopa, njena uporabniška storitev bo morala biti skladna s tehničnimi in drugimi zahtevami države gostiteljice, saj v nasprotnem primeru domače kreditne institucije ne bi bile enakopravne s tujimi.

Načeloma so v sistemu udeležene vse denarne institucije, ki imajo račun pri centralni banki v okviru EU. Siceršnji imetniki računov lahko uporabljajo sistem preko vsakokratne centralne banke. Uporaba sistema TARGET je pa za udeleženca trga praviloma prosta. Samo tista plačila, ki izhajajo iz izvrševanja denarne in tečajne politike, morajo potekati preko sistema TARGET. Plačila preko sistema bodo preračunana izključno v evrih.

2.3.2.3. Delovanje sistema TARGET

Sistem TARGET bo decentraliziran sistem, zato bodo poravnalne račune kreditnih institucij vodile centralne banke posameznih držav. Ob samem sistemu TARGET bodo lahko vzporedno sodelovali tudi drugi sistemi za čezmejne poravnave, ki bodo temeljili na korespondenčnih odnosih.

TARGET bo tako kot vsi sistemi BPRČ obdeloval plačilne naloge enega za drugim. Račune bank in drugih kreditnih institucij posameznih držav članic bodo vodile nacionalne centralne banke. Decentraliziran sistem poravnave bo tako prilagojen vlogi Evropske centralne banke.

Dokončna poravnava bo opravljena nemudoma, le če bodo za to zagotovljena zadostna sredstva ali možnost za prekoračitev na računih kreditnih institucij - pošiljateljic plačilnih nalogov. Ker je sistem TARGET decentraliziran sistem, v katerem je izmenjava podatkov in informacij organizirana v skladu s tako imenovanim »centralno bančnim korespondenčnim modelom«, po katerem se sporočila o plačilih izmenjujejo dvostransko, brez sodelovanja nasprotne centralne strani. Plačila po sistemu bodo najprej obdelana v nacionalnih sistemih BPRČ in nato izmenjana na dvostranski podlagi med nacionalnimi centralnimi bankami.

Račun banke prejemnice ne bo nikoli odobren prej, preden ne bo obremenjen račun pošiljateljice. Tako bo zagotovljeno, da plačilo prek sistema TARGET ne bo nikoli preklicano ali pogojno. Zaradi tega kreditne institucije ne bodo izpostavljene kreditnim in likvidnostnim tveganjem. Udeleženci nacionalnih sistemov BPRČ bodo največji možni obseg čezmejnih plačil skozi TARGET opravili skoraj tako enostavno kot plačila, ki se opravljajo prek nacionalnih sistemov BPRČ.

Tabela 1: Posredovana plačila preko sistema TARGET v letu 2000 (v milijardah EUR)

TARGET	JAN.	FEB.	MAR.	APR.	MAJ	JUN.	JUL.	AVG.	SEP.	OKT.	NOV.	DEC.
VSA TARGET PLAČILA												
SKUPAJ	20.313	21.006	23.930	19.680	23.225	23.340	21.085	21.748	22.182	22.769	22.442	21.571
DNEVNO POVPREČJE	967	1.000	1.040	1.093	1.056	1.061	1.004	946	1.056	1.035	1.020	1.135
ČEZMEJNA PLAČILA												
SKUPAJ	8.138	8.730	10.020	8.218	9.817	10.086	8.801	9.337	9.497	9.435	9.223	8.736
DNEVNO POVPREČJE	388	416	436	457	446	458	419	406	452	429	419	460
DOMAČA PLAČILA												
SKUPAJ	12.175	12.276	13.910	11.462	13.408	13.254	12.284	12.411	12.685	13.334	13.219	12.835
DNEVNO POVPREČJE	580	585	605	637	609	602	585	540	604	606	601	676

Vir: http://www.ecb.int/target/stats/00_table2.htm, 16.11.2001.

Sistem TARGET še vedno ne deluje s polno zmogljivostjo. V večini držav sistem uporabljajo edino in izključno na željo komitenta zaradi njegovih stroškov.

2.3.2.4. Obdelovanje plačil v sistemu TARGET

Eden izmed dveh glavnih ciljev sistema TARGET je omogočiti izvajanje skupne denarne politike, kar hkrati pomeni pooblastilo kreditnim institucijam, da bodo lahko neposredno uporabljale sistem TARGET za plačila, povezana z izvajanjem denarne politike, v katerih bo ESCB vključen na strani prejemnika ali pošiljatelja.

Kreditne institucije bodo lahko sistem uporabljale tudi za druge posebne vrste plačil. Sistem TARGET ne bo omejeval višine posameznih plačil, ki jih bo prenašal, ne glede na to, ali ju bodo določali nacionalni sistemi BPRČ.

Potek postopka

Za začetek postopka s čezmejnimi plačili TARGET bo kreditna institucija (nalogodajalec) prek nacionalnega sistema BPRČ nacionalni centralni banki dostavila nalog za plačilo (nalog za nakazilo). Najprej bo pooblaščen centralna banka (centralna banka odpošiljateljica) preverila veljavnost plačila. Da bo nalog za plačilo centralne banke odpošiljateljice lahko ustrezno obdelan, bo moral nalog ustrezati dogovorjenim standardom. Centralna banka odpošiljateljica bo tudi preverila, ali je sprejemajoči sistem BPRČ pripravljen za obratovanje.

Takoj ko bo centralna banka odpošiljateljica izjavila, da je plačilo veljavno, se bo protivrednost plačila takoj in nepreklicno izknjižila z računa BPRČ denarne ustanove odpošiljateljice ter knjižila v dobro »Interlinking« obračunskega konta sprejemne centralne banke. Ko bo sprejemna centralna banka prejela obvestilo o plačilu, bo preverila varnostne oznake in pregledala, ali je v nalogu za plačilo navedena sprejemna banka vključena v nacionalni sistem BPRČ. Če bo tako, bo sprejemna centralna banka obvestilo po potrebi spremenila in obremenila »Interlinking« obračunski konto centralne banke odpošiljateljice in priznala BPRČ konto prejemnika plačila.

Na koncu bo sprejemna centralna banka odposlala plačilni nalog prejemni kreditni instituciji prek nacionalnega sistema BPRČ. Če sprejemna banka ne bo udeležena v sistemu BPRČ, bo sprejemna centralna banka plačilo zavrnila in pozvala centralno banko odpošiljateljico, naj znesek knjiži v dobro konta odpošiljajoče banke.

V okviru sistema TARGET bo prejemni sistem BPRČ nacionalne centralne banke odpošiljateljici poslal potrdilo o izvršitvi. Če centralna banka odpošiljateljica pričakovanega potrdila ne bo dobila v tridesetih minutah, bo morala preveriti status plačila, to je uvesti postopek za ugotovitev napake.

Da pa bilo vzdrževanje sistema kolikor je mogoče enostavno, med dnevom nobena informacija ne bo poslana v ECB. ECB bo zagotovila pogoje za zaključek celotnega poslovnega dneva z dokončnimi in nepreklicnimi saldi pred začetkom naslednjega poslovnega dne. Istočasno bo ECB ob zaključku dneva opravila določene naloge, da bi zagotovila redno obdelavo čezmejnih plačil, ki se bodo čez dan izmenjavala kot stanja, ki nastajajo iz teh plačil.

2.3.2.5. Pogoji, potrebni za delovanje sistema TARGET

Za pravilno in natančno delovanje sistema TARGET bodo morali biti izpolnjeni določeni pogoji. Najpomembnejša vprašanja, povezana z vpeljavo sistema TARGET, so razdeljena v naslednje skupine (Logar, 1998, str. 154):

1. uravnavanje likvidnosti plačilnega sistema med dnevom,
2. cenovna politika sistema,
3. čas poslovanja v sistemih BPRČ in sistemu TARGET,
4. odnos TARGET-a do drugih sistemov in
5. organizacijske podlage za uresničevanje samega projekta TARGET.

2.3.2.5.1. Uravnavanje plačilne sposobnosti

Za sistem TARGET bo veljalo tako kot za nacionalne sisteme BPRČ, da bodo med dnevom plačilna tveganja toliko manjša, kolikor več denarja bo krožilo znotraj sistema.

Vzdrževanje plačilne sposobnosti med dnevom je eno najpomembnejših vprašanj sistema TARGET. Svet Evropskega monetarnega inštituta (v nadaljevanju EMI) je prejel sklep, da se plačilna sposobnost uravnava na dva načina:

- z odobravanjem posojil med dnevom oziroma z dovoljevanjem začasnih negativnih stanj na računih bank, ki bodo zavarovana z vrednostnimi papirji,
- z dogovorom o »začasni prodaji oziroma nakupu« vrednostnih papirjev med dnevom.

2.3.2.5.2. Cenovna politika sistema

Po mnenju EMI mora cenovna politika imeti le en glavni cilj: nadomeščanje ali polno pokrivanje stroškov. Pri tem naj bi upoštevali tri glavne zahteve oziroma omejitve: ne sme se vplivati na skupno denarno politiko, vzdrževati se mora raven preglednih odnosov med udeleženci in prispevati se mora k zmanjšanju tveganj v plačilnih sistemih.

Za uresničevanje take cenovne politike bo EMI pripravil skupno metodologijo izračunavanja stroškov za obdelavo plačil. Cenovna politika bo po mnenju EMI morala upoštevati predpise o konkurenci in tudi to, da bi velike razlike v ceni istovrstnih storitev lahko vplivale na odnose med kreditnimi institucijami. Cenovna politika pa bo morala preprečevati tudi uporabo bolj tveganih plačilnih mehanizmov in s tem podpirati čim večjo uporabo sistemov BPRČ oziroma sistema TARGET.

2.3.2.5.3. Čas poslovanja v sistemih BPRČ in TARGET

Uresničevanje ciljev skupne denarne politike in vzdrževanja ravni preglednih odnosov med udeleženci zahteva v sistemu TARGET čim daljši čas poslovanja.

Čeprav večina držav EU deluje znotraj enega časovnega pasu, imajo današnji sistemi zelo različen čas poslovanja. Ko bodo delovale vse sestavine sistema TARGET, bodo udeleženske morale zagotoviti čim boljše ujemanje časa poslovanja. Zelo pomembno bo, da se bo čas poslovanja TARGET ujemal z delovnim časom velikih finančnih centrov v Severni Ameriki in na Daljnem vzhodu. Zato je svet EMI že sprejel odločitev, da bodo morale vse udeleženske v sistemu imeti skupni zapiralni čas ob 18:00 po srednjeevropskem času, s poslovanjem pa naj bi začele poslovati ob 7:00.

Problem pri usklajevanju časa poslovanja pa se nanaša tudi na razlike v nacionalnih in regionalnih praznikih, ki lahko vplivajo na likvidnost in obrestno mero skupnega denarnega trga.

2.3.2.5.4. Odnosi sistema TARGET z drugimi poravnalnimi sistemi

Vsi sistemi bodo morali končne dnevne poravnave opravljati v denarju centralne banke. Končni saldi na računih sodelujočih kreditnih institucij v neto poravnalnih sistemih bodo zato morali biti poravnani preko njihovih računov v sistemu BPRČ in preko posebnega centraliziranega računa za neto poravnalne sisteme v ESCB.

2.3.2.5.5. Potek uresničevanja projekta TARGET

Oblikovanje sistema TARGET načrtuje in nadzira EMI. Program graditve sistema so začeli uresničevati leta 1993 s tako imenovano predhodno fazo, ki je trajala do maja 1995. V drugi polovici leta 1997 bi morali v vsaki državi EMU vzpostaviti po en sistem BPRČ. Do srede leta 1998 so načrtovali preizkušanje delovanja sistema. Do konca leta 1998 pa je bila predvidena še šestmesečna poskusna doba delovanja sistema.

3. PLAČILNI SISTEM V SLOVENIJI

V Sloveniji opravljajo plačilne storitve banke in hranilnice, Agencija Republike Slovenije za plačilni promet (v nadaljevanju APP), Banka Slovenije in Pošta Slovenije.

Pravno podlago za delovanje domačega plačilnega sistema v Sloveniji določajo zakoni in na njihovi podlagi sprejeti izvedbeni predpisi:

- Zakon o bankah in hranilnicah,
- Zakon o Banki Slovenije,
- Zakon o Agenciji za plačilni promet,
- Zakon o hranilno-kreditnih družbah in
- Zakon o deviznem poslovanju.

Temeljni zakon, ki ureja domači plačilni sistem je zakon o APP. Istočasno pa za urejanje razmerij med udeleženci v plačilnem prometu veljajo nekatere določbe zakona o obligacijskih razmerjih.

Izvajalci plačilnih storitev v Sloveniji so kreditne institucije (banke, hranilnice,...), APP (do 30.6.2002) in Pošta Slovenije. Izvajalci opravljajo plačilne storitve z enotnimi plačilnimi instrumenti in po enotnih postopkih, ki so predpisani z navodili, ki jih sprejemata Agencija v soglasju z Banko Slovenije in Banka Slovenije.

Za nadziranje delovanja plačilnega sistema je pooblaščen Banka Slovenije.

3.1. VLOGA CENTRALNE BANKE

Centralna banka ima pomembno vlogo pri domačem plačilnem sistemu. Pristojnost in odgovornost v plačilnem sistemu izhaja iz njenih temeljnih nalog:

- uravnavanje količine denarja v obtoku,
- skrb za splošno plačilno sposobnost,
- skrb za splošno plačilno sposobnost pri plačilih v tujino,
- nadzor bank in
- posli za Republiko Slovenijo.

Naloge centralne banke v plačilnem sistemu so (Logar, 1998, str. 310):

- naloge pri oblikovanju in sprejemanju pravil opravljanja plačilnih storitev,
- sodelovanje pri opravljanju plačilnih storitev,
- sodelovanje pri oblikovanju plačilne sposobnosti in
- nadziranje pri opravljanju plačilnih storitev.

3.2. REFORMA PLAČILNIH SISTEMOV SLOVENIJE

Spremembe v slovenskem bančništvu so bile v zadnjih letih zelo korenite. Projekt reforme plačilnega sistema je eden najpomembnejših in najobsežnejših projektov v bančnem okolju, v katerega so vključene vse banke. Začela se je zaključna faza projekta, ko se bodo vse poslovne banke vključile v prenovljen in tehnološko razvitejši plačilni sistem, ki bo za vse uporabnike poenoten. Reforma plačilnega sistema v Sloveniji je usmerjena k prilagajanju evropskim plačilnim sistemom.

Glavni razlog reforme plačilnih sistemov sega že v leto 1992 in je bil temeljna podmena tržnega sistema, ki pomeni svobodo posameznega ekonomskega subjekta pri sprejemanju poslovnih odločitev in prevzemanju odgovornosti zanje. Med poslovne odločitve spada tudi odločitev o načinu poravnave obveznosti oziroma terjatev.

Aktivnost na področju reforme plačilnih sistemov v teh letih lahko zožimo na dva ključna segmenta:

- postavitev reformiranih plačilnih sistemov in
- migracijo plačilnih storitev iz okolja APP v bančno okolje.

Temeljne predpostavke in cilji reforme po mnenju Banke Slovenije (Logar, 1998, str. 368):

- račun bank vodi Banka Slovenije,
- račune pravnih oseb vodijo banke in hranilnice,
- način plačevanja je posledica dogovorjenih civilnopravnih odnosov med banko in komitentom,
- država naj poskrbi za najnujnejši pravni okvir plačilnega sistema.

Spremembo plačilnega sistema pripravlja Banka Slovenije na podlagi sprememb in prehodnih določb zakona o APP. Po teh določbah lahko plačilni promet med pravnimi osebami poleg APP opravljajo tudi banke. BS in minister za finance pa sta pooblaščenca za sporazumno določitev zaporedja in prenosa nalog plačilnega prometa na banke.

V tem primeru gre za možnost vzporednega delovanja dveh povsem različnih ureditev opravljanja plačilnih storitev med pravnimi osebami ter med pravnimi in fizičnimi osebami. BS in ministru za finance se prepušča, da s podzakonskimi akti določita usklajenost teh dveh različnih ureditev.

3.2.1. Temeljne značilnosti načrtovane reforme

BS je v gradivu, ki ga je poslala Vladi Republike Slovenije za odobritev načrta reforme plačilnega sistema, končne cilje reforme opredelila kot (Logar, 1998, str. 377):

- Opravljanje plačilnega prometa se kot tipična finančna storitev prenese nazaj v medbančno okolje. Pri tem je mišljeno predvsem vodenje transakcijskega računa, ki je vsebinski izraz finančne povezanosti komitenta in banke.
- Izbira banke, ki bo opravljala plačilno storitev, je stvar odločitve posameznika oziroma komitenta. S tem se odpravi monopol opravljanja plačilnih storitev.
- Plačevanje med bankami poteka preko centralne banke, ki za ta plačila opravlja dokončno poravnavo.
- Plačilne transakcije se razdelijo na transakcije velikih vrednosti ter transakcije majhnih vrednosti. Delitev plačilnih transakcij izhaja iz nevarnosti sistemskega tveganja, ki ga mora imeti centralna banka pod stalnim nadzorom.
- Cena za opravljanje plačilnih storitev mora biti čim nižja, pri čemer mora biti upoštevano načelo polnega pokrivanja stroškov učinkovitih izvajalcev.
- Standarde za izvajanje plačilnega prometa določijo sami izvajalci, s tem postanejo standardi obvezni.
- Centralna banka v skladu z zakonskimi pooblastili izvaja kontrolo nad plačilnim prometom, deluje kot institucija za dokončno poravnavo ter sodeluje z bankami pri določanju standardov in postopkov.
- Kliring plačil opravlja plačilna družba, ki se lahko ustanovi iz dela sedanje Agencije za plačilni promet.
- Z reformiranim sistemom se lahko Slovenija neposredno vključi v plačilni sistem Evropske unije – v sistem TARGET, saj izhaja iz istih izhodišč kot sam evropski sistem.
- Vsi drugi podsistemi (čeki, bankomati, plačilne kartice,...) se bodo postopno vključevali v enotni plačilni sistem v skladu z načeli in cilji same reforme.

Vlada Republike Slovenije je k navedenim ciljem reforme plačilnega sistema sprejela naslednji sklep: »Vlada Republike Slovenije podpira projekt reforme plačilnih sistemov, ki ga izvaja BS, ter meni, da je njegova izvedba pomembna za nadaljnji razvoj tržnega gospodarstva, finančnih trgov in nenazadnje za vključevanje Slovenije v Evropsko unijo.«

3.2.2. Sestava novega plačilnega sistema

Predlog Banke Slovenije je, da bo medbančni plačilni sistem razdeljen na dva (pod)sistema:

- a. Sistem za plačila velikih vrednosti po načelu bruto poravnave v realnem času.
- b. Sistem za plačila manjših vrednosti na podlagi neto poravnave.

3.2.2.1. Sistem bruto poravnave v realnem času

Eden najpomembnejših segmentov plačilnega prometa predstavljajo plačila velikih vrednosti. V večini držav ta plačila vrednostno predstavljajo več kot 90 % plačil. Sistemi prenosov sredstev velikih vrednosti so glavne arterije vsakega plačilnega sistema – s svojo hitro in zanesljivo poravnavo zagotavljajo varno in učinkovito delovanje denarnih trgov ter trgov kapitala.

Sistem BPRČ je bil v Sloveniji vzpostavljen leta 1998. Sistem je jedro novega plačilnega sistema Slovenije, v katerega se bodo v skladu s cilji projekta reforme vključevali tudi drugi segmenti plačilnega prometa.

BPRČ je elektronski kreditni plačilni sistem. Njegov namen je predvsem poravnava plačil velikih vrednosti, bodisi lastnih plačil bank, hranilnic ter hranilno kreditnih služb bodisi plačil njihovih komitentov. Sistem je sestavljen iz dveh komponent:

- Central Accounting System (CAS), ki omogoča izvršitev poravnave ter knjigovodsko obdelavo posredovanih plačilnih nalogov ter
- S.W.I.F.T., ki zagotavlja komuniciranje med neposrednimi udeleženkami.

Plačila se v sistem BPRČ usmerjajo na podlagi dveh osnovnih kriterijev: vrednost plačilnega naloga ter časovne kritičnosti izvršitve plačilnega naloga. Glede na prvi kriterij se v BPRČ poravnajo vsi plačilni nalogi, ki presegajo vrednost 2.000.000,00 SIT, v skladu z drugim kriterijem pa tudi vsa nujna plačila nižjih vrednosti. Med nujna plačila se uvrščajo vse poravnave iz naslova kliringov, nakazila kritji gotovine, medbančni likvidnostni krediti in depoziti, itd.

Vsi navedeni standardi vsebujejo pravila izpolnjevanja posameznih polj preko sporočila S.W.I.F.T., ki so osnova za avtomatsko obdelavo posredovanih in prejetih plačilnih nalogov (STP – Straight Through Processing). Princip STP je pomemben predvsem, če želimo doseči učinkovit in poceni plačilni sistem ter čim bolj zmanjšati čas izvršitve. S pristopom STP je omogočeno, da je spremljanje in uravnavanje likvidnosti, obveščanje komitentov in bank ter knjigovodsko računovodska obdelava – knjiženje izvršeno v realnem času in v celoti integrirano.

3.2.2.2. Sistem za poravnavo plačil majhnih vrednosti – neto poravnava

Plačila majhnih vrednosti so plačila, kamor štejemo predvsem nenujna plačila komitentov bank in drugih kreditnih institucij. Ta plačila po številu predstavljajo kar 90-odstotni delež, po vrednosti pa le 10-odstotni delež celotnega plačilnega prometa – zato ta plačila poravnavamo na neto osnovi. Gre za t. i. »klirinške sisteme«. Bistvo klirinških sistemov je, da se zneski ne obravnavajo individualno in sproti, temveč se poravnava izvaja le v neto znesku in na določeno časovno obdobje, s čimer se bistveno zmanjšajo dnevne potrebe po likvidnostnih sredstvih, medtem ko ostaja tveganje razmeroma nizko.

Poznamo bilateralne in multilateralne klirinške sisteme. Pri bilateralnem kliringu gre za izračun neto terjatev oziroma neto obveznosti posamezne udeleženke sistema nasproti vsaki izmed ostalih udeleženk.

Na drugi strani pa gre pri multilateralnem kliringu za izračun neto terjatve oziroma neto obveznosti posamezne udeleženke nasproti klirinški skupini kot celoti, kar v primeru večjega

števila udeleženk sistema močno zmanjša tako znesek kot število transakcij, potrebnih za poravnavo.

V sistem plačil majhnih vrednosti so poleg neposrednih udeleženk sistema posredno vključene tudi vse ostale finančne institucije, podjetja in tudi posamezniki, ki se preko izbrane banke oz. hranilnice vključujejo v sisteme za izmenjavo plačilnih nalogov. Vsak sistem plačil malih vrednosti opredeljujejo naslednje aktivnosti (Koma, 2001, str. 38):

- **PRENOS.** Prenos se nanaša na zbiranje plačil v klirinškem centru. Pri tem gre lahko za fizični prenos papirnih dokumentov ali pa za elektronski prenos, zapisanih v računalniški obliki.
- **KLIRING.** Pri kliringu gre za razvrščanje sprejetih plačil po računih bank oziroma udeleženk, izračun neto pozicij (seštevek vseh obremenitev in odobritev) za posamezno udeleženko in pošiljanje podatkov o plačilnih nalogih udeleženkam prejemnicam.
- **PORAVNAVA.** Tu gre za to, da udeleženke preko poravnalnega sistema poravnava svoje obveznosti iz naslova kliringa vsem drugim udeleženkam ali poravnalnemu agentu.

V Sloveniji obstaja več klirinških sistemov, ki pa niso celotno urejeni – kliring in poravnava se izvajata po individualno določenih pravilih. Zato je bila v Banki Slovenije sprožena tudi pobuda za oblikovanje splošnih standardov, ki bi veljali za vse medbančne kliringe. V primeru neto poravnalnih oziroma klirinških sistemov prihaja do določenih tveganj. Od tega so najpomembnejša kreditna, likvidnostna in sistemska tveganja. Za njihovo obvladovanje so v rabi različni mehanizmi, med drugim tudi znani Lamfalussyjevi standardi, katerih namen je preprečiti sistemsko tveganje, ki je najbolj kritično.

Gre za mednarodno sprejete standarde, ki so oblikovani v šest glavnih zahtev (Koma, 2001, str. 39):

- **Standard 1:** vsak klirinški sistem mora imeti pravno osnovo, pravni instrumenti morajo biti znani, ni pravne negotovosti.
- **Standard 2:** zagotovljeno mora biti razumevanje izbrane sheme kliringa in finančnih tveganj s strani udeležencev.
- **Standard 3:** metode in sredstva obvladovanja tveganj morajo biti natančno opredeljeni.
- **Standard 4:** postopki v zvezi z »defaultom« morajo biti natančno opredeljeni.
- **Standard 5:** kriteriji za včlanitev v klirinški sistem morajo biti transparentni in javno objavljeni.
- **Standard 6:** sistem mora zagotoviti tehnično raven in hranjenje podatkov za namen dokončanja poravnave.

Žiro kliring je elektronski plačilni sistem malih vrednosti, ki zajema vsa plačila med udeleženci domačega plačilnega prometa, ki niso nujna in so manjša od denarnega zneska, ki ga določi Banka Slovenije (vsa plačila manjša od 2.000.000,00 SIT). Žiro kliring že po definiciji, zaradi samega pobotanja zneskov plačil, omogoča znižanje nivoja potrebnih likvidnostnih sredstev na račun večjega, a še vedno sprejemljivega nivoja tveganja iz naslova neporavnave.

Glavne prednosti žiro kliringa (Koma, 2001, str. 86):

- zmanjšuje stroške opravljanja plačilnega prometa (strošek na plačilni nalog znaša 8 SIT, neodvisno od zneska na nalogu),
- spodbuja udeleženke, da preidejo na elektronski zajem podatkov že ob samem izvoru,
- za plačilne naloge, ki so posredovani v sistem, je zagotovljena poravnava še isti dan.

Delitev na sistem plačil velikih vrednosti in sistem plačil manjših vrednosti ni zgolj arbitrarna, kot bi lahko sklepali na podlagi samega imena delitve glede na znesek plačila. Gre za bistveno razliko v funkcijah obeh sistemov.

3.2.3. Načrt prehoda na nov plačilni sistem

Banka Slovenije je prehod od starega plačilnega sistema na nov plačilni sistem razdelila v šest stopenj (Logar, 1998, str. 375):

1. stopnja: Banka Slovenije sama neposredno vodi račune obvezne rezerve bank, kar je bilo uresničeno marca 1997.

2. stopnja: Banka Slovenije vpelje v delovanje sistem BPRČ. Račun vsake banke se razdeli na dva dela: račun za čista medbančna plačila, ki ga vodi BS, in račun, ki ga še naprej vodi Agencija za izvajanje in poravnavo vseh ostalih plačil.

3. stopnja: Bančni sistem vzpostavi podsistem za prenos in poravnavo plačil manjših vrednosti na neto podlagi. Banke, ki so za to usposobljene in dobijo dovoljenje BS, začnejo postopoma prevzemati vodenje transakcijskih računov posameznih pravnih oseb v svoje plačilne sisteme.

To stopnjo lahko označimo kot eno najzahtevnejših, saj predvideva vzporedno delovanje dveh različnih tehnoloških in pravnih ureditev.

4. stopnja: Banke, ki se odločijo da postanejo poravnalne banke, v tej fazi prevzamejo vodenje računov vseh svojih deponentov; njihov račun pri APP se zapre.

5. stopnja: Podružnice APP, ki izgubijo vodenje računov pravnih oseb, prenehajo s poslovanjem.

6. stopnja: Na tej stopnji se konča prenos transakcijskih računov vseh pravnih oseb iz APP v banke (do 30.06.2002).

V času načrtovanja reforme domačega plačilnega sistema organizacija, lastništvo in upravljanje medbančnih plačilnih sistemov v javnih dokumentih še ni bilo ločeno. Dopusčena je možnost, da sistem BPRČ neposredno vodi in upravlja poseben organizacijski del BS.

4. PLAČILNI SISTEMI V DRUGIH EVROPSKIH DRŽAVAH

4.1. NEMČIJA

4.1.1. Pravni vidik

Po nemškem zakonu o bančnem poslovanju (iz let 1961 in 1995) lahko negotovinska plačila in njihovo poravnavo – kot bančno dejavnost – opravlja banka ali druga kreditna institucija, ki dobi za to dovoljenje bančnega nadzornega urada.

Nemška zvezna banka (Deutsche Bundesbank) je kot centralna banka po zakonu o Nemški zvezni banki pooblaščen in odgovorna za zagotavljanje tekočega in strokovnega izvajanja domačih in čezmejnih plačil.

Organizacijskih in tehničnih vidikov obdelave plačil ne ureja poseben zakon. Ob upoštevanju omejitev nemške protimonopolne zakonodaje se kreditne institucije lahko povezujejo tudi v združenja, v katerih skupaj s centralno banko oblikujejo postopke za opravljanje plačilnih storitev. Rezultat tega sodelovanja je vrsta dogovorov o standardizaciji, ki urejajo medbančna plačila in plačila bančnih komitentov. Odnosi z bančnimi komitenti so regulirani s splošnimi

pogoji poslovanja bank in centralne banke ter s posebnimi predpisi, obvestili in standardiziranimi oblikami.

Banke in centralna banka urejajo odnose s svojimi komitenti v t. i. splošnih pogojih poslovanja in posebnih pravilih, zapisanih in objavljenih v standardni obliki.

4.1.2. Izvajalci plačilnih storitev

V Nemčiji je leta 1995 opravljalo plačilne storitve okoli 3.700 kreditnih institucij z 49.000 podružnicami, poleg njih pa še podružnice centralne banke. Kreditne institucije sodijo v eno izmed naslednjih štirih skupin:

- Poslovne banke: mnoge izmed njih imajo lastno omrežje za prenos podatkov o plačilih med svojimi podružnicami po vsej državi.
- Hranilnice: njihove storitve so omejene na posamezna področja.
- Združene banke: njihov trg je prav tako omejen na določena regionalna območja.
- Banke v javni lasti: med njimi ima lastno mrežo Poštna banka, ki je leta 1995 postala kreditna institucija po zakonu o bankah.

Pri opravljanju plačilnih storitev pa ima v Nemčiji velik pomen omrežje Nemške zvezne banke. Omrežje je sestavljeno iz različnih sistemov za prenos in poravnavo plačil velikih vrednosti ter sistemov za prenos plačil majhnih vrednosti. Omrežje centralne banke povezuje plačilni promet med omrežji bančnega sektorja. Prek centralne banke se obdela povprečno 25 % plačilnih nalogov, ki jih pošiljajo v medbančno poravnavo za svoje komitente kreditne institucije. Kreditne institucije same izbirajo v kolikšnem obsegu bodo uporabljale lastna omrežja in koliko omrežje centralne banke. Centralna banka vpliva na njihovo izbiro s pogoji, ki jih nudi v svojem plačilnem sistemu in s ceno storitev, ki jih opravlja.

Drugo možnost povezave pri poravnavi plačil majhnih vrednosti ponujajo t. i. »službe za obračun« (garage clearing). Te posredujejo v neposredni dvostranski izmenjavi računalniških nosilcev podatkov med centralami poslovnih bank. Prek računov centralne banke nato poslovne banke opravijo le skupno poravnavo ali poravnavo neto stanj.

4.1.3. Medbančna menjava in poravnalni sistemi

Centralna banka zagotavlja obračun plačil velikih in majhnih vrednosti. Njena pozornost je usmerjena predvsem na izvajanje plačil velikih vrednosti. Plačila velikih vrednosti se izvajajo preko dveh sistemov za obračun in poravnavo:

- EIL-ZV (Eiliger Zahlungsverkehr) in
- EAF 2 (Elektronische Abrechnung Frankfurt).

Poleg teh dveh elektronskih sistemov za prenos in poravnavo plačil velikih vrednosti so imetniki računov pri centralni banki lahko uporabljali še dva sistema, ki sta temeljila na papirni obdelavi medbančnih plačil (Platzueberweisungsverkehr in Abrechnung).

Za obdelavo plačil majhnih vrednosti (kreditna plačila, debetna plačila, čeki) sta v letu 1997 delovala dva sistema:

- MAOBE (Maschinell – optische Beleglesung), ki je istega leta prenehal delovati zaradi splošne odprave prenosa medbančnih plačil na papirni podlagi in
- DTA (Belegloser Datentraegeraustausch).

Poleg sistemov za medbančni obračun domačih plačil zagotavlja centralna banka tudi poseben sistem za izvajanje čezmejnih plačil, imenovan AZV (Auslandszahlungsverkehr).

4.1.3.1. Sistem za neto poravnavo – EAF, EAF 2

EAF je neto poravnalni sistem uveden leta 1990 kot medbančni elektronski sistem. Leta 1996 je bil obnovljen in preimenovan v EAF 2.

V sistemu deluje 64 bank (leta 1996). Članstvo je dovoljeno kreditnim institucijam v Frankfurtu, vsaka članica posluje le prek enega računa. Članice v sistemu morajo upoštevati članska pravila in izpolnjevati najnujnejše tehnične zahteve.

Preko sistema se izvaja samo elektronske kreditne prenose medbančnih plačil po standardih DTA in S.W.I.F.T. Najnižji znesek posamezne transakcije mora biti najmanj 50.000 nemških mark, če se transakcije sporočajo po nemških standardih (DTA). Za transakcije, ki se izvajajo preko S.W.I.F.T.-a pa ni nobenih omejitev.

Sistem EAF 2 deluje na podlagi pravil, dogovorjenih med članicami in centralno banko ter po predpisih, katerih izdaja je v pristojnosti Nemške centralne banke.

EAF je bil večstranski neto obračunski sistem, EAF 2 pa deluje kot dvostranski pobotni sistem z večstransko poravnavo. EAF 2 je bil leta 1996 usklajen z Lamfalussyjevimi standardi. Prenovljen sistem vključuje dve stopnji poravnave. Na prvi stopnji zagotavlja nenehne dvostranske pobote, ki so dokončni. Tako se šele na drugi stopnji opravi večstranska poravnava neto saldov. Tako se plačilo na prvi stopnji prenese od plačnika do prejemnika brez poravnalnega tveganja. Kritje ni zagotovljeno s saldi na računih, temveč z medsebojnimi plačili, ki prihajajo v sistem.

V sistem EAF 2 je vgrajena spodbuda za čim prejšnjo predložitev plačila med dnevom, ker nobena banka udeleženka ne prejme plačila, če sama ni pripravljena poslati naprej svojih plačil. Sistem EAF 2 je tudi povezan z delovanjem sistema EIL – ZV, ker se končni saldi poravnava na transakcijskih računih kreditnih institucij pri centralni banki. Nemčija tega sistema ne bo mogla vključiti v sistem TARGET kljub zmanjšanju tveganj in učinkovitejšemu uravnavanju plačilne sposobnosti udeleženk.

4.1.3.2. Sistem za bruto poravnavo v realnem času – EIL-ZV

Sistem deluje v celi Nemčiji in izpolnjuje zahteve po sprotni bruto poravnavi v realnem času, zato bo to prvi sistem, ki bo vključen v TARGET. Nemška centralna banka pa srednjeročno načrtuje združitev treh sistemov (EAF2, EIL-ZV in AZV) v skupni sistem BPRČ.

V sistem je vključenih 5.700 bank, 754 drugih udeležencev pa sodeluje preko elektronske povezave. Sistem je decentraliziran in deluje na podlagi dogovora bančnega združenja ter pravil in tehničnih smernic Nemške zvezne banke. V sistemu se obračunava in poravnava medbančna kreditna plačila. Najnižji znesek posamezne transakcije je 50.000 DEM, če se transakcije sporočajo po nemških standardih. Omejitvev pa ni v primeru, če se transakcije prenašajo po standardu S.W.I.F.T.

Prost dostop do sistema imajo poleg domačih kreditnih institucij tudi podružnice tujih bank, če njihov račun vodi Nemška zvezna banka. V sistemu pa lahko posredno preko sistema AZV sodelujejo tudi tuje korespondenčne banke, ki imajo odprt račun pri Nemški zvezni banki.

Omogočen jim je tudi daljinski pristop v skladu z zahtevami druge bančne direktive EU. V samem sistemu pa sodeluje tudi sama centralna banka s svojimi podružnicami, katere vodijo račune v imenu nebančnih strank.

EIL - ZV omogoča dve vrsti plačil:

- a. »hitra« plačila, katere sistem izvede v vsakem primeru v realnem času in
- b. »nujna« plačila, za katere pa velja pridržek, da jih ni potrebno izvesti v istem dnevu, če prihaja do težav v samem delovanju sistema.

EIL - ZV izpolnjuje zahteve sistemov BPRČ, ki preprečujejo tveganja pri plačilih. Izvršena plačila so dokončna in nepreklicna, kot to zahtevajo pravila za oblikovanje sistema TARGET.

4.1.3.3. Drugi plačilni sistemi za obračun in poravnavo plačil

4.1.3.3.1. Sistem DTA

DTA je plačilni sistem, ki se uporablja za obračun kreditnih in debetnih plačil ter plačil s čeki na magnetnih nosilcih podatkov in elektronsko. Preko sistema se ne izvršuje samo plačil, ki so predlagana v nepapirni obliki, temveč tudi v papirni obliki. Plačila, ki jih stranke predložijo v papirni obliki, banke same pretvorijo v nepapirno obliko.

4.1.3.3.2. Sistem AZV

Sistem AZV je poseben poravnalni sistem za poravnavo čezmejnih plačil, za katere se uporablja omrežje S.W.I.F.T. Za čezmejno poravnavo plačil uporablja iste poravnalne račune domačih bank in drugih imetnikov računov pri centralni banki kot sistemi za domače poravnave. Sistem AZV omogoča tudi dostop z enako elektronsko opremo ali tehničnimi sestavinami kot sistem EIL-ZV.

Sistem ima vse značilnosti sistema BPRČ, ki pa se zaenkrat še ne uporablja na enak način. Med bankami velja dogovor, da se čezmejna plačila poravnava v dveh dneh.

4.1.3.3.3. Sistemi za obračun in poravnavo plačil, delujoči do leta 1997

Leta 1997 so v Nemčiji odpravili tri obračunske in poravnalne sisteme:

- sistem za lokalni prenos kreditnih plačil na papirni osnovi,
- dnevni lokalni obračunski/klirinški sistem in
- sistem za obdelavo optično čitljivih plačilnih instrumentov MAOBE.

Naloge teh sistemov je leta 1997 prevzel sistem EIL-ZV.

4.2. BOLGARIJA

Bolgarski plačilni sistem se je značilno spremenil leta 1990. BISERA (The Banking Integrated System for Electronic Payments) je bil predstavljen leta 1992. Nacionalni operater BORICA (Bank Organisation for Payments Initiated by Cards) je bil ustanovljen leta 1995 za opravljanje storitev s plačilnimi karticami. Ustanovljena sta bila tudi dva poravnalna sistema. Leta 1992 je bil ustanovljen GSD (Government Securities Depository), štiri leta kasneje pa še CDAD (Central Depository AD).

Vsi poravnalni sistemi v državi so organizirani kot bruto sistemi. Nivo računalniške avtomatizacije je različen: sistem BISERA je popolnoma računalniško podprt, medtem ko druga dva poravnalna sistema še vedno uporabljata ročno vodenje, kar pa naj bi bilo minimizirano z mnogimi novimi projekti. Glede na Zakon o bolgarski nacionalni banki BNB je le-ta odgovorna za organizacijo, vzdrževanje in razvoj plačilnega sistema.

4.2.1. Pravni vidik

V Bolgariji ne obstajajo točno določeni zakoni, ki bi urejali plačilne sisteme. Plačilni sistemi so urejeni na podlagi različnih zakonov in predpisov:

- Zakon o bolgarski nacionalni banki (1997) – centralna banka mora pomagati v ustanavljanju in delovanju učinkovitega plačilnega sistema.
- Zakon o bankah (1997) – zakon definira in predpisuje aktivnosti komercialnih bank.
- Zakon o jamstvu depozitov (1998) – zakon zagotavlja varnost bančnih vlog vseh strank, razen finančnih institucij, vlade in svojih institucij ter občin.
- Zakon o podjetjih (1997) – zakon opredeljuje postopke stečaja.

4.2.2. Izvajalci plačilnih storitev

4.2.2.1. Banke

Komercialne banke v Bolgariji so univerzalne banke, ki izvršujejo celotno paleto bančnih storitev. Vsaka banka ima pravico, da ponuja vse vrste bančnih storitev, vključno z različnimi vrstami plačilnih storitev, depozitov, kreditov itd. Tako tudi vsaka banka zaračunava svojim komitentom članarine in provizije glede na svojo politiko brez kakršnihkoli pravnih omejitev.

4.2.2.2. Poštni sistem

Bolgarski poštni sistem nima statusa kreditne institucije, toda v plačilnem sistemu deluje na tri različne načine:

- zagotavlja plačilne storitve in depozitne račune skozi poštne podružnice,
- poštni sistem je vključen v pokojninski sistem in
- omogoča domača gotovinska in negotovinska plačila (do 263 EUR).

4.2.3. Medbančna menjava in poravnalni sistemi

Negotovinska plačila v Bolgariji so poravnana preko nacionalnega poravnalnega sistema BISERA.

BISERA je bruto poravnalni sistem, ki deluje od leta 1992. Gre za elektronski sistem z dvema glavnima funkcijama:

- kliring elektronskih sporočil, ki vsebujejo bančna plačilna navodila, in
- poravnavo plačil.

Glede na trenutne bančne omejitve so vse licenčne banke v Bolgariji obvezane, da vsa svoja medbančna plačila izvršujejo preko sistema BISERA ali za točno določena plačila neposredno preko svojih računov pri BNB. Banke, ki so jim bile odvzete licence, so takoj izključene iz sistema.

BISERA procesira vse vrste medbančnih plačil ne glede na njihovo vrednost. Sem štejemo vsa plačila med komitenti, plačila med bankami in plačila med BNB in drugimi bankami.

4.2.3.1. Delovanje sistema

BISERA je bruto poravnavni sistem, kjer je poravnava zasnovana na osnovi T + 1. Po poravnavi plačilnega naloga sistem proizvede sporočilo za banko prejemnico in sporočilo o potrditvi za banko pošiljateljico. Istočasno se oblikuje sporočilo za centralno banko, ki vsebuje povzete informacije o medbančnih plačilih (bruto znesek plačil prejetih od vsake banke). Vsak prenos se izvrši individualno. Navodila za plačila, poslana s strani bank so nepreklicna.

Ker je sistem BISERA popolnoma računalniško podprt, se podatki s strani podružnic banke posredovani preko telekomunikacijskih vez. Diskete so uporabljene samo v primeru telekomunikacijskih težav, kar pomeni, da dokumentov v papirni obliki niti ne sprejmejo niti ne izvršijo.

Informacijska struktura sistema BISERA:

- gostujoč sistem, na katerem se izvrši izbira in kontrola elektronskih sporočil s plačilnimi navodili in njihova poravnava,
- nejasen podporni sistem z nejasno podatkovno podporno tehnologijo (remote),
- telekomunikacijska mreža, imenovana BANKNET, ki deluje 24 ur na dan, sedem dni na teden, podpira elektronsko pošto tako kot druge storitve,
- dostopne točke – računalniški centri, opremljeni z lokalnimi računalniškimi mrežami, povezani z BANKNET-om.

4.2.3.2. Pravila delovanja

Bolgarska centralna banka izdaja bančne združene standarde BUS (Banks' Unified Standards), ki vsebujejo pravila za izvršitev plačilnih transakcij skozi sistem BISERA. Eden najbolj pomembnih standardov je BUS 7092 – poravnava v bolgarski centralni banki. Standard ureja organizacijo poravnalnega sistema, vključujoč poravnalne postopke, računovodske zapise, registracijo prenosnih navodil, informacijski prenos, formate sporočil, kontrolne postopke itd. Pripravlja se tudi nov BUS, ki bo nadomestil BUS 7092. Nov standard bo tudi opredeljeval značilnosti novega plačilnega sistema – BISERA 4.

Glavne značilnosti novega plačilnega sistema:

- Sistem bo voden s strani bolgarske centralne banke, vzdrževan pa s strani Bankservice Plc..
- Vse banke bodo članice sistema BISERA 4: nebančne institucije bodo lahko tudi postale njegove članice, toda s pravico opravljati plačila, ki se nanašajo samo na transakcije z vrednostnimi papirji.
- Vse članice, bančne podružnice in nekatere institucije kot poravnavni agenti itd. bodo imeli neposredni dostop do sistema BISERA 4 za začetek plačila.
- Znotraj sistema BISERA 4 bodo plačila poravnana glede na dva različna postopka. To bo vključevalo:
 - sistem BPRČ za procesiranje malega števila plačil velikih vrednosti, imenovanih prednostna plačila in
 - časovno oblikovan bruto sistem poravnave za vsa druga, množična plačila (DTGSS).
- Poravnavni računi članic bodo odprti znotraj sistema BPRČ.

- Vsa navodila o plačilih bodo v sistem BISERA 4 poslana elektronsko.
- Sistem bo vsako plačilo dodelil enemu izmed dveh poravnalnih postopkov.
- Sistem BISERA 4 bo zagotovil možnost za opazovanje in upravljanje z vrsto prilivov, s ciljem zagotavljanje dinamično kontrolo likvidnosti. Vsaka komercialna banka bo imela možnost opazovanja:
 - stanja njenega tekočega računa pri centralni banki,
 - odlivov tekočega dne in njihovo stanje ter
 - prilivov tekočega dne in njihovo stanje.

4.3. ČEŠKA

Do leta 1989 je bilo na Češkem samo šest bank, vključujoč centralno banko Češkoslovaške SBCS (State bank of Czechoslovakia). SBCS in njene podružnice so zagotavljale plačilni sistem za pravne osebe. Medtem sta Češka državna varčevalna banka (Czech state savings bank) in Slovaška državna varčevalna banka (Slovak State Savings Bank) opravljali plačilni promet za fizične osebe.

Sredi sedemdesetih let je SBCS predstavila nacionalni plačilni sistem, ki naj bi prinesel pomembne nove značilnosti. Po spremembi politične situacije v letu 1989 so bile komercialne aktivnosti SBCS ločene od njene centralne bančne funkcije. SBCS je bila preoblikovana v dve novonastali komercialni banki ter v eno že obstoječo komercialno banko. V tem času se je število bank povečalo za desetkrat.

Leta 1992 je centralna banka predstavila nov medbančni plačilni sistem ter ustanovila Klirinški in poravnalni center (Clearing and Settlement Centre), s katerim poravnava vsa plačila med bankami v državi.

Po delitvi Češkoslovaške na začetku leta 1993 se je nova centralna banka Češke republike – Češka narodna banka spremenila v češki del federalne SBCS, medtem ko se je za slovaški del oblikovala Narodna banka Slovenska.

4.3.1. Pravni vidik

Pomembno nalogo upravljanja in koordiniranja plačilnega sistema na Češkem ima Češka nacionalna banka. Njen glavni cilj je zaščita stabilnosti njene valute. Obveza uravnavanja plačilnega sistema izhaja iz akta nacionalne banke v letu 1993 (Czech National Bank Act). Plačilni sistem Češke zagotavljajo banke in njen poštni sistem. Banke delujejo na osnovi bančnega akta iz leta 1992, poštni sistem pa temelji na osnovi poštne akta iz leta 1946.

Na Češkem ne obstaja noben poseben zakon, ki bi urejal plačilni sistem v državi. Plačila med fizičnimi in pravnimi osebami se upoštevajo kot civilni zakonski odnosi in se nanašajo na državljanski zakonik iz leta 1964 (Civil Code) in na trgovski zakon iz leta 1992 (Commercial Code). Ta zakonika med drugim tudi določata osnovna pravila, na katerih temeljijo bančne pogodbe. Za začetek uporabljanja medbančnega plačilnega sistema je centralna banka leta 1992 izdala sklep, ki se nanaša na vse banke na Češkem. Istega leta je SBCS izdala splošne pogoje, ki služijo kot model za banke pri kreiranju njihovih osnovnih pogojev za vzdrževanje računov in zagotavljanje plačilnih storitev.

Češka nacionalna banka pripravlja nov bančni zakon, ki naj bi začel veljati leta 2002. Zakon naj bi bil popolnoma primerljiv z direktivami EU.

4.3.2. Izvajalci plačilnih storitev

4.3.2.1. Banke

Konec leta 1997 je bilo na Češkem 51 bank in podružnic tujih bank. Banke so pooblašene, da izvajajo svoje aktivnosti na osnovi licenc, ki jih izdaja centralna banka v dogovoru z ministrstvom za finance. Večina bank ima univerzalne licence, ki jim dovoljujejo izvrševanje vseh glavnih bančnih aktivnosti. Vse banke so pooblašene za izvajanje domačega plačilnega prometa za svoje komitente, medtem ko za izvajanje plačilnega prometa s tujino ali pa z določenimi plačilnimi instrumenti, kot so čeki in plačilne kartice, nimajo vse banke.

Plačila med komitenti iste banke so izvršena znotraj te banke in njenih podružnic ter notranjega informacijskega sistema. Ti sistemi so bili bankam predstavljeni pred kratkim z namenom popolne avtomatizacije in izboljšanja ponujenih storitev. Mednarodna plačila so v glavnem izvršena preko korespondenčnih bank in mreže S.W.I.F.T..

4.3.2.2. Hranilnice in kreditna združenja

Leta 1995 je bil sprejet poseben zakon, ki določa pravno ogrodje za hranilnice in kreditna združenja. Kreditna združenja so specializirane nebančne institucije. Če le-te nimajo ustreznih licenc, so pooblašena samo za upravljanje storitev njihovim članom in ne sodelujejo neposredno v medbančnem plačilnem sistemu. Njihove aktivnosti so nadzorovane s strani Urada.

4.3.3. Medbančna menjava in poravnalni sistemi

Po političnih spremembah v letu 1990 je prišlo do zelo hitrega razvoja ne samo tržne ekonomije, temveč tudi bančnega trga. To je privedlo do potrebe po modernem, varnem, zanesljivem in učinkovitem plačilnem sistemu.

4.3.3.1. Klirinški in poravnalni center

Skupaj s komercialnimi bankami je centralna banka pripravila mednarodno pogodbo, skozi katero je bil izbran prodajalec programske in računalniške tehnologije. Kmalu za tem je bila nastavljena potrebna tehnologija in program je bil zaključen. 8. marca 1992 je začel v živo delovati Klirinški in poravnalni center (Clearing and Settlement Centre).

Sistem, katerega lastnik je Češka nacionalna banka, je edini medbančni plačilni sistem. Uporaba in neposredno sodelovanje v sistemu sta obvezna za vse licenčne komercialne banke. Sistem procesira vse transakcije ne glede na to, ali gre za plačila majhnih ali velikih vrednosti.

Osnovna načela plačilnega sistema:

- bruto poravnava v realnem času (BPRČ),
- obvezno neposredno sodelovanje vseh komercialnih bank,
- neposredna bilateralna povezava med komercialnimi bankami, Klirinškim in poravnalnim centrom,
- poravnava računov v centralni banki,
- nepreklicnost vseh transakcij, sprejetih v sistem,
- prekoračitve na računih niso dovoljene,
- nepokrite transakcije niso poravnane, temveč so v vrsti za poravnavo,

- procesiranje različnih tipov transakcij in zagotavljanje enodnevnih kreditov s strani nacionalne banke.

Bruto poravnava v realnem času je bila izbrana z namenom pokrivanja posameznega plačila zato, da bi s tem zmanjšali sistemsko tveganje. Nepreklicnost pomeni, da ko je bilo enkrat plačilo sprejeto s strani Klirinškega in poravnalnega centra, le-to ne more biti več odpovedano oziroma preklicano.

Neposredni udeleženci v sistemu so lahko samo banke, ki so prijele ustrezno licenco centralne banke. Klirinški in poravnalni center komunicira samo s centrom komercialne banke in ne z njenimi podružnicami. Banka ima pri centralni banki odprt samo en račun, kar pomeni, da morajo banke same procesirati podatke od svojih podružnic interno in izvlečke posredovati neposredno drugim bankam. Notranji prenosi med podružnicami banke so procesirani v notranjem sistemu te banke brez vmešavanja centralne banke.

Pod določenimi bilateralnimi pogoji oziroma dogovori s centralno banko je določenim finančnim institucijam dovoljeno sodelovanje v sistemu s posebnim statusom, tako imenovane tretje stranke. Te tretje stranke so nebančne institucije, ki igrajo pomembno vlogo na trgu.

4.4. SLOVAŠKA

V zadnjih letih glede na leta pred 1990, kjer je prevladoval plansko centraliziran režim, je tudi na Slovaškem prišlo do tržnih sprememb. Te spremembe so bile povezane z bančno reformo. Leta 1990 se je enostranski bančni model zamenjal z dvostranskim sistemom. Ustanovljena je bila centralna banka SBCS (State Bank of Czechoslovakia) in sedem komercialnih bank. Po razdelitvi bivše Češkoslovaške je začela takoj delovati Slovaška centralna banka NBS (Narodna Banka Slovenska).

Vse medbančne plačilne transakcije so izvršene elektronsko. Kliring medbančnih plačil je zagotovljen s strani Slovaškega nacionalnega klirinškega centra SNCC (Slovak National Clearing Centre). Vse komercialne banke so obvezane, da svoja plačila posredujejo SNCC.

4.4.1. Pravni vidik

Glavno vlogo v operacijah in koordiniranju plačilnega sistema igra centralna banka NBS. Odgovornosti in moč NBS je podprta z aktom centralne banke, ki je bil sprejet s strani državnega sveta.

Da bi zagotovili združen plačilni in poravnalni sistem je NBS izdala odlok o združitvi načel medbančnega plačilnega in poravnalnega sistema. Ne glede na odlok centralne banke v državi ne obstajajo točno določeni zakoni, ki bi se nanašali na organizacijski in tehnični vidik plačilnih storitev.

4.4.2. Izvajalci plačilnih storitev

4.4.2.1. Komercialne banke

Status in funkcije komercialnih bank so opredeljene z bančnim aktom. Banke opredeljuje kot pravne osebe z licenco, ki jim dovoljuje sprejemanje depozitov in dajanje posojil.

Večina komercialnih bank, ki delujejo na področju Slovaške, so univerzalne banke. Poleg osnovnih bančnih storitev banke ponujajo tudi druge storitve.

4.4.2.2. Postova banka a.s.

Banka ima med komercialnimi bankami posebno vlogo. Banka svojim komitentom zagotavlja posebne storitve, združene z mednarodnim poštnim sistemom in poravnalnimi storitvami. Združuje prednosti medbančnih plačil in poravnalnega sistema, hitrost in kvaliteto.

4.4.2.3. Finančne institucije

Status in funkcije finančnih institucij niso določene z bančnim aktom. Na Slovaškem deluje ena sama finančna institucija – uvozno-izvozna banka, imenovana Eximbanka. Ustanovljena je bila z namenom, da spodbuja uvoz in izvoz slovaških podjetji.

4.4.3. Medbančna menjava in poravnalni sistem

Za izpolnitev ciljev, ki se nanašajo na vstop Slovaške v EU, je NBS ustanovila delovno skupino za razvoj plačilnih sistemov. Člani skupine so izbrani strokovnjaki centralne banke, komercialnih bank in drugih institucij, ki aktivno sodelujejo pri medbančnih plačilih in kliringu. Glavni namen skupine je uskladitev in uspešno opravljena vključitev zahtev EU v plačilne sisteme.

Bruto poravnava v realnem času zaenkrat še ni bila ustanovljena. Poravnava plačilnih transakcij v medbančnem plačilnem sistemu v realnem času se še ne pojavlja na računih centralne banke. Sistem procesira vsa domača plačila velikih in majhnih vrednosti.

4.4.3.1. SIPS

Slovaški medbančni plačilni sistem (SIPS) je osnovan na obstoju edinega klirinškega centra. Vse banke so z zakonom obvezane, da vsa svoja domača plačila izvršujejo preko tega centra. Slovaški nacionalni klirinški center (SNCC) je bil ustanovljen leta 1992 v povezavi z ustvarjenimi predpogoji za medbančna plačila po razdelitvi bivše Češkoslovaške republike v dve samostojni državi. SNCC je pričel delovati 8. februarja 1993 kot samostojni klirinški center za vsa domača medbančna plačila.

Procesiranje in poravnava transakcij je organizacijsko in tehnično ločena znotraj sistema SIPS. SNCC je kot sistemski operater odgovoren za procesiranje. Banke in podružnice tujih bank izvršujejo medsebojna plačila in poravnavo samo preko SNCC. Končna poravnava je v pristojnosti centralne banke, ki deluje kot poravnalni agent.

SNCC deluje kot avtomatizirana klirinška hiša. Procesira plačila na isti klirinški dan. Transakcije so procesirane v takšnem vrstnem redu, kot so v sistem prišle (first in, first out principle). Plačila med bankami imajo višjo prioriteto kot transakcije komitentov.

Udeleženci, ki v sistemu delujejo, so razdeljeni na podlagi dveh kriterijev:

- Prvi kriterij se nanaša na delitev udeležencev na neposredne in posredne. Neposredni udeleženci so tisti, ki imajo rezervne račune odprte pri centralni banki in izvršujejo plačila v svojem imenu. Neposredni udeleženci so po posebnem zakonu samo banke in ostale

finančne institucije. Posredni udeleženci pa so tisti, ki nimajo rezervnih računov pri centralni banki in ne vodijo plačilnih transakcij v svojem imenu.

- Drugi kriterij udeležence deli na pasivne in aktivne. Delitev je uporabljena z namenom, da loči med udeleženci plačilnega sistema glede na njihovo identifikacijsko kodo. Kodo dodeli centralna banka vsakemu udeležencu za domača plačila takoj, ko se le-ta ustanovi. V tem času se koda označi kot pasivna. Vsak udeleženec je obvezan, da predstavi dokaze svoje tehnične in administrativne pripravljenosti za izvršitev plačil, preden je aktiven. Kode, ki so mesečno zbrane v katalogu centralne banke, so na voljo tudi drugim udeležencem in njihovim komitentom in lahko služijo kot plačilna navodila.

4.4.3.2. Čezmejna plačila

Trenutna zakonodaja tudi določa, da morajo biti vsa gotovinska plačila v državo ali iz države izvršena preko bank, finančnih institucij z ustreznimi licencami ali preko centralne banke.

Sistem čezmejnih plačil je osnovan na medbančnih korespondenčnih povezavah. Udeleženci v teh plačilih sledijo mednarodno priznanim navodilom in konvencijam, medtem ko pričakujejo pogoje in navodila, ustanovljena v dogovoru z delujočimi bankami na Slovaškem. Nekaterne banke so se že pridružile mednarodnim klirinškim družbam (Clearing Bank Association).

Najbolj pogosto uporabljen vrsta so nedokumentarna plačila, procesirana preko sistema S.W.I.F.T.. NBS se je s to globalno mrežo povezala decembra 1993. Konec leta 1997 se je včlanjenje v S.W.I.F.T. dodelilo 25 bankam.

4.5. MADŽARSKA

Trenutni madžarski plačilni sistem je bil ustanovljen v drugi polovici osemdesetih, ko je bil samostojni enostranski bančni sistem reformiran. Nacionalna banka Madžarske NBH (The National Bank of Hungary) je igrala pomembno vlogo v razvoju plačilnega sistema. Razlogi za to so bili dvojni:

- NBH je bila neposredno zaupana oblika plačilnega sistema in
- na novo nastale banke pa so bile prezaposlene z reševanjem svojih notranjih sistemskih problemov.

Organizacija plačilnega sistema se bo značilno spreminjala z uvajanjem sistema bruto poravnave v realnem času.

4.5.1. Pravni vidik

Osnovna zakonodaja plačilnih sistemov na Madžarskem je bila spremenjena po letu 1987. V tem času je madžarski bančni sistem prestajal bistveno prestrukturiranje, vključujoč ločitev vlog in aktivnosti med sektorjem komercialnih bank in centralne banke.

Da bi Madžarska postala članica EU, je njena naloga, da prilagodi svojo zakonodajo zahtevam enotnega trga. Do sedaj je del zakonodaje, ki pokriva finančne storitve, že prilagodila zahtevam EU. Nadaljnje spremembe pa se tudi že dogajajo, posebno na področju elektronskih plačilnih instrumentov.

Nadaljnji razvoj plačilnih storitev centralne banke bo primarno oblikovan z ustanovitvijo sistema bruto poravnave v realnem času. VIBER (Valos Ideju Brutto Elszamolasi Rendszer) je skrajšano ime za madžarski bruto sistem. Razvojni projekt se je začel leta 1997 skupaj z zainteresiranimi kreditnimi institucijami.

4.5.2. Izvajalci plačilnih storitev

4.5.2.1. Kreditne institucije

Na Madžarskem imajo samo kreditne institucije dovoljenje za zagotavljanje plačilnih storitev in/ali izdajanje negotovinskih plačilnih instrumentov. Kreditne institucije so razdeljene v tri kategorije: banke, specializirane kreditne institucije ter varčevalna in kreditna združenja. Od vseh treh kategorij imajo samo banke popolno licenco. Tako lahko ponujajo specializirane kreditne institucije in združenja samo omejeno vrsto finančnih storitev.

4.5.2.2. Druge institucije

Številne druge institucije imajo lahko odprte račune za omejen namen in/ali izvršujejo plačilne storitve. Primer: investicijska podjetja vrednostnih papirjev lahko vodijo denarna stanja (cash balances) za investitorje, ne smejo pa izvrševati plačilnih navodil za tretje stranke, razen za tiste, povezane z investicijskimi transakcijami.

4.5.2.3. Pošta

Tudi na Madžarskem lahko pošta opravlja plačilne storitve. Velik delež gospodinjstev uporablja poštno mrežo za plačilo računov in drugih rednih plačil (zavarovalniške premije) ter občasnih gotovinskih prenosov na druge fizične osebe. Banke in pošta pa svoje bilateralne obveznosti poravnava preko svojih računov, odprtih pri centralni banki NBH.

4.5.2.4. Državna zakladnica (Hungarian State Treasury)

Državna zakladnica zagotavlja kvazi bančne storitve institucijam javnega sektorja. Tisti, ki imajo pri državni blagajni odprte račune, lahko izvršujejo plačila, povezana z aktivnostmi financiranih s strani vlade.

4.5.3. Medbančna menjava in poravnalni sistemi

4.5.3.1. Sedanji bančni sistem NBH

Naloga centralne banke je, da ima odprte poravnalne račune za kreditne institucije in določene druge institucije, kar je določeno v statutu centralne banke. S tem razlogom centralna banka vodi avtomatiziran računovodski sistem z namenom zagotavljanja bruto poravnave v realnem času korak za korakom. Ta sistem zagotavlja poravnavo izravnalnih sistemov in poravnava transakcije, ki se nanašajo na operacije monetarne politike. NBH vzdržuje račune za kreditne institucije, KELER (Central Clearing House and Depository Ltd.), State privatisation and Holding Ltd., državno zakladnico in za madžarsko pošto. Vsi komitenti centralne banke imajo dostop do sistema.

Računovodski sistem (accounting system) centralne banke temelji na standardnem bančnem sistemu. Sistem procesira transakcije na osnovi transakcija za transakcijo (item-by-item), kar

pomeni, da je računovodsko ravnotežje usklajeno po vsaki transakciji. Centralna banka izvrši transakcije le, če imajo njeni udeleženci dovolj sredstev na svojih računih.

Večina plačilnih nalogov je prejetih v papirni obliki in preko ročnega vnosa. Plačilni nalogi pa so seveda lahko prejeti preko mreže S.W.I.F.T. dan pred poravnavo ali skozi »Microsoft Exchange«.

Nadaljnji razvoj plačilnih storitev bo primarno osnovan z dograditvijo sistema za bruto poravnavo v realnem času. Sistem se bo skrajšano imenoval VIBER (Valos Ideju Brutto Elszamolasi Rendszer).

4.5.3.2. VIBER

Sistem VIBER je temeljito spremenil sedanji računovodski sistem centralne banke. Sam sistem je v lasti in voden s strani centralne banke. Sistem je začel delovati septembra 1999.

VIBER je bruto poravnalni sistem, v katerem je procesiranje in poravnava plačilnih nalogov izvršena na podlagi sporočila v realnem času. Transakcije bodo poravnane individualno na računih centralne banke. Poravnava bo dokončna in nepreklicna. Razen tega bo sistem za bančne komitente procesiral nujna ali plačila velikih vrednosti. Sistem bo zagotavljal avtomatizirano poravnavo, ki bo izvršena isti dan.

Sistem bo odprt za domače kreditne institucije in za podružnice tujih bank. Ostali udeleženci v sistemu bodo NBH, Državna zakladnica in KELER. Za kreditne institucije bo obstajal samo en tehnični kriterij udeležbe, in sicer, da bo zagotovljena povezava S.W.I.F.T..

4.5.3.3. Medbančni žiro kliring (IGS)

IGS je edini sistem, ki je na voljo za procesiranje kreditnih transferjev tretjim strankam. Sistem deluje na osnovi splošnih pogojev, določenih s pogodbo, svojih priročnikov in drugih internih dokumentov. Splošni pogoji pogodbe so objavljeni v finančnem uradnem listu Ministrstva za finance.

Transakcije, ki se izvršujejo preko IGS, lahko razdelimo v tri vrste:

- bančne transakcije (bank-to-bank payments),
- komercialna plačila (customer payments) in
- neklirinška plačila (non-clearing payments).

Vse transakcije imajo enako stopnjo prioritete. Istočasno pa ne obstajajo nobene omejitve glede velikosti plačil. Plačila se obvezno izvršujejo v nacionalni valuti – madžarskem forintu (HUF) in z vsemi plačilnimi instrumenti.

4.6. POLJSKA

Na Poljskem je leta 1989 prišlo do velikih političnih sprememb, ki so nastale na podlagi spremembe centraliziranega gospodarstva v tržno ekonomijo. Tako so bili tudi plačilni sistemi predmet spremembe.

V času, ko so se začele spremembe v tržni ekonomiji, je postalo očitno, da je treba stari plačilni sistem spremeniti. Prva stopnja prehoda, ki je bila končana v prvi polovici leta 1992,

je bila usmerjena na ureditev bančnih računov. Od takrat ima vsaka banka odprt le en tekoči račun pri centralni banki Poljske (NBP).

Nova, enotna medbančna poravnalna pravila, so postala veljavna 5. aprila 1993. Na začetku so le-ta veljala za delničarje Nacionalne klirinške hiše (KIR SA). Od 17. julija 1994 pa se ta pravila nanašajo na vse operativne banke na Poljskem.

Aprila 1993 je centralna banka predstavila sistem bruto poravnave v realnem času za medbančna plačila velikih vrednosti – SORB. Predstavitev novega sistema BPRČ, imenovanega SORBNET, je bila zaključena konec leta 1998. Sistem izpolnjuje vse zahteve modernega sistema BPRČ – plačila so procesirana elektronsko, v realnem času in na bruto osnovi. Ko so le-ta enkrat poravnana, so dokončna in nepreklicna.

Poljski bančni sistem je v zadnjih časih doživel korenite spremembe, predvsem na področju plačilnih sistemov. V zelo kratkem času so se razvile moderne rešitve, primerljive z drugimi državami. To pa seveda ne pomeni, da se poljski plačilni sistem ne bo več spreminjal. Možnosti za vstop Poljske v EU zahteva nadaljnje povečanje funkcionalnih mehanizmov.

4.6.1. Pravni vidik

Za banke, delujoče na Poljskem, velja bančni zakon iz leta 1997, ki regulira načela za vodenje bančnih aktivnosti, ustanavljanje in organizacijo bank kot tudi za postopke, ki se nanašajo na rehabilitacijo, likvidnost ter postopke stečaja.

Osnovne naloge in organizacija centralne banke so določeni z aktom o nacionalni banki (Act on the National Bank of Poland) iz leta 1997. Bančni zakon in akt o centralni banki sta zamenjala vse prejšnje pravne akte. S tem sta zakona dala moč predsedniku ali upravnemu odboru centralne banke, da določita natančne regulacije znotraj pristojnosti centralne banke.

4.6.2. Izvajalci plačilnih storitev

Na Poljskem so banke, vključujoč komercialne banke, kooperacijske banke, hranilnice in tuje banke, ter poljska pošta vse finančne institucije, ki zagotavljajo plačilne storitve.

4.6.2.1. Banke

Glede na bančni zakon je lahko ekonomska aktivnost znotraj bančnih operacij dovoljena izključno bankam. Te aktivnosti vključujejo prejemanje depozitov, delovanje bančnih računov, povečanje kreditov in poravnalne aktivnosti.

Konec leta 1998 je bilo registriranih 1.498 bank, od katerih je bilo kar 1.406 kooperacijskih bank. Preostale banke so bile univerzalne. Vsaka banka ima pravico zagotavljanja celotne palete storitev. Tuje banke in banke s tujim lastništvom morajo imeti licence podeljene s strani centralne banke tako kot domače banke.

4.6.2.2. Pošta

Glede na »Communication Law« iz leta 1990 je tudi Poljska pošta pooblaščen za zagotavljanje določenih bančnih aktivnosti, vključujoč odprtje in vzdrževanje računov komitentov.

Pošta igra pomembno vlogo pri kliringu:

- zagotavlja poravnave med posamezniki, ki nimajo odprtega računa pri banki (sredstva so prenesena med dvema poštnima podružnicama in izplačana koristniku v gotovini),
- omogoča prenos gotovinskih plačil na bančne račune (v tem primeru je pošta komitent banke, ki upravlja njen račun),
- unovčuje čeke.

Pošta izplačuje tudi velik delež pokojnin in podpor posameznikom, ki nimajo bančnih računov.

4.6.3. Medbančna menjava in poravnalni sistemi

Vse delujoče banke na Poljskem so neposredno ali posredno članice KIR SA tako, da je večina medbančnih transakcij poravnanih skozi to klirinško hišo. KIR SA vodi dva neto poravnalna sistema: SYBIR – na papirju osnovani sistem, in ELIXIR – elektronski sistem.

Končna poravnava, ki izhaja iz prej omenjenih sistemov, je izvršena v centralni banki v sistemu SORBNET (System for Bank Accounts Servicing). Ta sistem bruto poravnave v realnem času tudi procesira plačilna navodila od bank.

4.6.3.1. SORBNET

Sistem SORBNET je začel delovati aprila 1996 in je zamenjal sistem SORB, ki je bil v delovanju od leta 1993. SORB je izpolnil osnovne zahteve sistema bruto poravnave v realnem času. Sistem SORB ni bil popolnoma učinkovit, ker so banke lahko svoja plačilna navodila predstavila na papirju ali na disketi. Od marca 1998 dalje pa so banke sposobne prenašati svoja navodila preko elektronskega medija.

Trenutno je v sistemu SORBNET 71 udeležencev, ki so neposredno udeleženci KIR SA. Ne obstajajo nobene formalne zahteve, ki naj bi bile izpolnjene, če bi želele banke postati udeležence sistema. Edini pogoj je, da banke odprejo tekoče račune pri centralni banki ter da dobijo pozitivno mnenje s strani bančnih nadzorovalcev (Banking Supervisors) in privolitev predsednika centralne banke.

SORBNET je lahko trenutno uporabljen samo za bančna plačila in ne za plačila tretjim strankam. Ne obstaja pa nobena omejitev glede vrednosti posameznih plačil. Sistem se lahko uporablja tudi za poravnavo bančnih razmerij, ki izhajajo iz klirinškega sistema.

Uporabniki sistema lahko prenašajo svoja plačilna navodila preko posebne aplikacije – bančnega modula in elektronske pošte – TELBANK'S mreže. Odvisno od salda razpoložljivega na bančnem računu so navodila takoj sprejeta ali zavrjena. Na računih, kjer so sredstva na voljo, je račun plačnika obremenjen in račun prejemnika odobren istočasno. Plačnik prejme informacijo o prenosu sredstev, medtem ko prejemnik prejme informacijo, da je bil njegov račun kreditiran oziroma napolnjen. Če pa na tekočem računu ni zadostnih sredstev, je plačilni nalog zavrjen.

Glavna naloga v bližnji prihodnosti je priključitev plačil velikih vrednosti s strani bančnih komitentov v sistem SORBNET. Sprememba takšnih navodil v sistem bi pomenila, da bodo vsa plačila velikih vrednosti poravnava skozi sistem poravnave v realnem času. Da bi

zagotovili uporabnost komunikacijske mreže v primeru napake elektronske pošte, se je kot podpora rešitev našla v uporabi mreže S.W.I.F.T..

Končen cilj je prilagoditev sistema SORBNET sistemu EU – sistemu TARGET.

4.6.3.2. SYBIR in ELIXIR

Glede na bančni zakon lahko banke ustanovijo klirinške hiše v obliki registriranih podjetij zato, da bi zamenjavala plačilna navodila in soglašala z vzajemnimi terjatvami in obveznostmi, ki izhajajo iz takšnih navodil. Predpis predsednika centralne banke (The Regulation of the NBP President) glede postopkov za izvajanje medbančne poravnave določa, da banke morajo izmenjavati plačilna navodila in registrirati vzajemne terjatve in obveznosti, ki izhajajo iz tega. Te aktivnosti so lahko izvršene preko klirinške hiše ali preko korespondenčnega bančništva.

Do sedaj je bila edina klirinška hiša KIR SA. KIR SA vodi dva različna sistema – SYBIR in ELIXIR – delovna navodila so določena v pravilniku KIR SA. KIR SA je združena delniška družba (joint stock company), ustanovljena na osnovi »Commercial Code« iz leta 1934. Njeni delničarji so centralna banka Poljske, Poljska bančna družba in 17 komercialnih bank.

Vsaka banka, ki želi sodelovati v izmenjavi plačilnih navodil, izvršenih preko KIR SA, mora imeti licenco, ki ji dovoljuje izvajanje bančnih aktivnosti v državi. Banka mora tako imeti dovoljenje nadzornega odbora KIR SA, podpisan dogovor o bančnem računu pri centralni banki in izpolnjevati ustrezne tehnične zahteve določene s strani KIR SA.

Za to da bi banka dobila dovoljenje s strani nadzornega odbora mora banka izpolnjevati določene ekonomske kriterije, ki so določeni s pravilnikom KIR SA. Vsak udeleženec je obvezan, da plačuje svoje obveznosti in pogojno obveznosti katerekoli druge banke kot poravnalni posrednik. Od leta 1998 mora vsak udeleženec KIR SA biti tudi član obeh sistemov – SYBIR-ja in ELIXIR-ja.

5. PRIMERJAVA SLOVENSKEGA SISTEMA Z DRUGIMI EVROPSKIMI SISTEMI

Ekonomska integriranost in bliskovit tehnološki napredek spodbujata hitre strukturne spremembe na področju plačilnega prometa, med katerimi je potrebno omeniti čedalje večjo zahtevnost strank in pojav novih igralcev, ki bankam na tradicionalno precej dobičkonosnem področju pomenijo velik konkurenčni izziv.

Kot glavne dejavnike sprememb na področju plačilnega prometa lahko poudarimo (Zver Cankar, 2001, str. 22):

- oblikovanje monetarne unije, ki s svojimi zahtevami po konvergenci domačega in mednarodnega plačilnega prometa ter s spodbujanjem konkurenčnosti med različnimi plačilnimi sistemi nedvomno predstavlja pomemben impulz,
- nove tehnologije (internet, mobilna telefonija,...), ki poleg obstoječih plačilnih mehanizmov prinašajo nove možnosti in nove igralce,
- povečano finančno konsolidacijo, ki se izraža v koncentraciji plačilnih tokov med maloštevilnimi sistemi, prizadevanjih po čim večjem obsegu obdelanih plačil v okviru posamezne banke, ter povečani standardizaciji storitev,

- CLS (Continuous Linked Settlement), ki bo pomembneje vplival na prerazporeditev tokov velikih plačil med obstoječimi sistemi in postavil nove zahteve pri uravnavanju likvidnosti in upravljanju z njimi povezanih tveganj.

Poleg tega se dodatno k sistemom za poravnavo plačil velikih plačil oblikuje tudi ustrezna infrastruktura tudi za plačila majhnih vrednosti. V sedanjih časih se pojavlja potreba po tako imenovanih »inteligentnih plačilnih sistemih«. Tu naj bi šlo za varne sisteme visokih zmogljivosti, ki se hitro prilagajajo spreminjajočemu se okolju, imajo vgrajeno popolno avtomatizacijo procesiranja, so vsesplošno dostopni, sposobni lastnega opazovanja in identifikacije problemov ter takojšnje normalizacije stanja. Platformo za takšne globalne sisteme prihodnosti predstavlja internet in pa elektronsko bančništvo, ki se uvaja tudi že v Sloveniji, kar pa ne sodi v okvir moje diplomske naloge.

5.1. OSNOVNA NAČELA MODERNEGA PLAČILNEGA SISTEMA

Tržna ekonomija ne more dobro delovati brez dobro razvitega in konkurenčnega finančnega sektorja. Pri tem je največjega pomena, da imajo uporabniki finančnega sistema popolno zaupanje v sistem. Za razvoj pravilno delujočega finančnega sektorja je potrebno usposobljeno in ugledno osebje, primerna zakonodaja in učinkovita nadzorna telesa, ki zagotavljajo, da finančne ustanove spoštujejo zakone in predpise.

Udeleženci finančnih trgov pričakujejo od svojih bank take storitve in mehanizme plačilnega prometa, ki bodo zagotavljale zanesljivost, varnost, cenenost in pravočasnost. V zadnjem času se je povečala potreba po medsebojno povezanem delovanju med plačilnimi sistemi. Banke in nekatere specializirane institucije imajo razvite tudi lastne programske sisteme, ki so primerni za obdelavo čezmejnih plačil manjših vrednosti ob nizkih stroških.

Izkušnje na tehničnem področju so v veliki meri pokazale na odobritev med darovalci in prejemniki tehnične pomoči, ki se nanašajo na določena predvidevanja in pravila oziroma načela, ki lahko služijo kot podporni stebri v razvoju modernega plačilnega sistema.

Ta načela so (Summers, 1994, str. 3):

- Plačilni sistemi, ki se nanašajo na denar brez zlatega kritja (fiat money) kot hranilca vrednosti in sredstva menjave, morajo biti cenovno stabilni, če želijo biti razviti na osnovi nacionalne valute. Visoka stopnja inflacije lahko povzroči, da postane valuta počasi neuporabna kot hranilec vrednosti in sredstvo menjave. V primeru, ko razvijajoči se plačilni sistem še ni dosegel nivoja tehnične izvedljivosti, ki dovoljuje visoko zanesljiva in časovno usklajena navodila, se bo javnost izogibala uporabi domače valute in uporabi domačega plačilnega sistema.
- Nacionalni denarni režim, ki definira okoliščine in pogoje, pod katerimi komercialne in centralne banke držijo depozite, igra glavno vlogo pri določanju možnosti za oblikovanje plačilnega sistema. Izbira oblike plačilnega sistema bo neposredno vplivala na upravljanje tveganja, ki mora biti upoštevan v določenem plačilnem sistemu.
- Tehnična učinkovitost plačilnega sistema je tesno povezana s problemi izbire oblike oziroma vrste plačilnega sistema ter z upravljanjem plačilnega tveganja.
- Plačilni proces v modernih, tržnih ekonomskih centrih je potreben za zagotavljanje denarnega ravnotežja. S tega vidika lahko plačilni sistem definiramo kot postopek s katerim se prenaša denarno ravnotežje (cash balances) in s katerim se povečuje zaupanje.
- Peto načelo se nanaša na pravno oziroma zakonito ogrodje upravljanja s plačilnimi transakcijami. Zakoni in predpisi, na katerih so osnovani plačilni odnosi, so pomemben

razvojni steber tako kot institucije in operacijski sistemi, ki vstopajo v razvoj moderne plačilne infrastrukture.

- Tako kot tudi druge finančne komponente ekonomskega sistema, ima plačilni sistem karakteristike javne dobrine (public good), ki zahteva določeno količino uradnega pregledovanja in nadzorovanja.

Našteta načela oziroma pravila so praviloma univerzalna za plačilne sisteme v državah, ki so na različnih fazah razvoja glede na tržni model.

Pri novo razvijajočih se plačilnih sistemih se države srečujejo z najmanj tremi problemi, ki pa še tudi niso bila dokončno rešena v »zrelih« sistemih:

- Prvi problem se nanaša na pravilno delitev dela med centralno banko in komercialnim bančnim sistemom glede na delovanje plačilnega sistema. Jasno je, da naj bi bile komercialne banke odgovorne za zagotavljanje računskih storitev (account services) širši javnosti in za specializirane plačilne storitve, ki spremljajo te računске odnose (account relationships). Manj znano je, kako aktivno naj centralne banke posegajo v zagotavljanje medbančnih plačilnih storitev (interinterbank payment systems), ki naj bi vsebovale kontrolo mnogih individualnih plačilnih transakcij, vstopajočih v bančni sistem. Le-ta bi morala biti poravnana na medbančni osnovi. Še vedno ni popolnoma jasno, kakšna naj bo vloga centralne banke, upoštevajoč operacije mnogih komponent infrastrukture plačilnega sistema. Dejansko obstaja mnogo različnih modelov plačilnih sistemov – večina od njih deluje kar dobro znotraj nacionalnega konteksta, ki predlagajo različne pristope pri delitvi dela v plačilnih sistemih med komercialnim bančnim sistemom in centralno banko. Razlikujejo se tudi pogoji pod katerimi sodelujejo centralne banke v operacijah plačilnega sistema. Razvoj pravega modela plačilnega sistema bo tako v veliki meri odvisen od zgodovinskih okoliščin posamezne države.
- Drugi problem se nanaša na zaupanje med bruto poravnavo v realnem času nasproti neto poravnavi – posebno pri medbančnih plačilih velikih vrednosti. V razvitih finančnih in plačilnih sistemih je glavno vprašanje stopnja zaupanja multilateralnim neto sistemom in pravilna kontrola, ki jo morajo ti sistemi uporabljati, da zagotovijo njihovo neokrnjenost/popolnost. Ko postanejo tehnični sistemi bolj izkušeni in cenovno učinkoviti, posebno ko se razvijejo finančni trgi, mora biti zamenjava med bruto poravnavo v realnem času in multilateralno neto poravnavo skrbno proučena.
- Ko so nove in bolj razvite tehnologije vključene v plačilni proces se pojavijo tudi značilne odvisnosti. Vzdrževanje operacijskega razumevanja in podpore v avtomatiziranem sistemu je potrebno, da zagotovi nadaljnje delovanje sistema kljub nepričakovanim prekinitvam, kot so tehnične napake, naravne katastrofe in nepravilnosti države. Ker igrajo plačilni sistemi ključno vlogo v moderni ekonomiji, se ne moremo strinjati z njihovo krhko operacijsko infrastrukturo. Zato v tem trenutku še vedno obstaja pomembno vprašanje, kako velike naj bodo investicije v podporne sisteme (back-up systems).

Tabela 2: Glavni medbančni plačilni sistemi izbranih držav in njihove osnovne značilnosti

DRŽAVA	SISTEM	LASTNIK	METODA PROCESIRANJA	PORAVNAVA	ČLANSTVO	DOSTOP	ČLANARINA
SISTEMI ZA PLAČILA VELIKIH VREDNOSTI							
MADŽARSKA	NBH'S	CB	M	GS	O	C	V
POLJSKA	SORBNET	CB	RTT	RTGS	O	C	V
NEMČIJA	EAF 2	CB	RTT	N/GS	RM	C	F
NEMČIJA	EIL-ZV	CB	RTT	RTGS	RM	C	F
SISTEMI ZA PROCESIRANJE PLAČIL VELIKIH IN MAJNIH VREDNOSTI							
BOLGARIJA	BISERA	B, CB	RTT	GS	O	D	F
ČEŠKA	CSS	CB	ACH	RTGS	O	C	F
MADŽARSKA	IGS	B, CB	ACH	GS	O	C	F
SLOVAŠKA	SIPS	B, CB	ACH	N	O	C	V
SLOVENIJA	APP	APP	M	GS	O	D	V
SISTEMI ZA PLAČILA MAJHNIH VREDNOSTI							
POLJSKA	SYBIR	B+CB	M	N	O	D	F
POLJSKA	ELIXIR	B+CB	ACH	N	O	C/D	F

Legenda:

- CB - centralna banka
- B - banke
- M - ročno
- RTT - prenos v realnem času
- ACH - avtomatizirana klirinška hiša
- GS - drugi sistemi bruto poravnave
- RTGS - bruto poravnava v realnem času
- N - multilateralna poravnava
- O - odprto članstvo (pridruži se lahko katerakoli banka)
- C - centraliziran sistem (en sam procesijski center)
- D - decentraliziran sistem
- V - variabilni stroški
- F - celotni stroški (vključujoč investicije)
- B+CB - centralna banka je ena od delničarjev v klirinški hiši
- CSS - Klirinški in poravnalni sistem
- RM - omejeno članstvo

Vir: Blue Book: Payments systems in countries that have applied for membership of the European Union, Avgust 1999, European Central Bank.

5.2. ORGANIZACIJSKI VIDIK REFORME PLAČILNIH SISTEMOV

Mnogo držav se je odločilo, da bi bilo zelo koristno, če si ustanovijo nekakšen nacionalni plačilni svet, ki bo sestavljen iz centralne banke, komercialnih bank in drugih finančnih institucij, ki aktivno sodelujejo v plačilnem sistemu.

Glede na naraščanje svetovne integracije finančnih trgov, reforme, povzročene s strani posamezne države zaradi pomanjkanja mednarodne koordinacije, ne morejo popolnoma izpolniti svojih ciljev. Brez koordinacije se lahko finančne institucije soočijo z različnimi institucionalnimi in regulacijskimi okviri v državah, v katerih bi delovale. Nekatera podjetja

lahko aktivno iščejo zakonodajne luknje ali več blagih zakonov, ki bi povečale tveganje in zmanjšale zanesljivost večine podjetij.

5.2.1. Izvajalci plačilnih storitev

Načeloma bi lahko vse naloge, ki jih danes opravljajo banke v plačilnem sistemu, v celoti opravljale bodisi same poslovne banke ali pa centralna banka. Dejansko pa so te naloga med bankami in centralno banko razdeljene.

Poslovne banke praviloma vzpostavljajo stike s komitenti, ki sodelujejo v plačilnem sistemu in priskrbijo vse podatke in informacije, potrebne za prenos plačil, se pravi za obračun oziroma knjiženje plačil na računih komitentov in bank ter za obveščanje komitentov o izvedbi plačil.

Centralna banka poskrbi za končno poravnavo medbančnih plačil na računih bank in za večino nalogov v zvezi z ureditvijo plačilnega sistema s predpisi in nadziranjem njihovega upoštevanja. Vključevanje centralne banke v plačilni sistem je neločljiv sestavni del njenih pooblastil in odgovornosti, ki jih ima.

V plačilnem krogu se denar prenaša od plačnika do prejemnika plačila. Na splošno velja: čim manjše je število izvajalcev plačilnih storitev v državi, tem večji bo delež plačil v notranjem plačilnem prometu. Iz tega sledi, da je povezan bančni sistem sposoben ponuditi plačilne storitve ceneje kot bančni sistem, ki je razdrobljen.

5.2.2. Plačilni instrumenti v obravnavanih državah

Plačilni instrumenti prevzemajo mnogo oblik, kot so gotovina, čeki, potovalni čeki, debetne in kreditne plačilne kartice, avtomatizirane klirinški transferji ter bančni avtomati. Obstaja mnogo zelenih kakovostnih plačilnih instrumentov, pri katerih je najbolj pomembna njihova likvidnost. Likvidnost plačilnih instrumentov se nanaša predvsem na splošno sprejemljivost in njihovo tržnost z majhnim ali ničelnim tveganjem izgube kapitala. Politika povečanja različnosti in likvidnosti plačilnih instrumentov je glavna naloga reforme plačilnih sistemov.

V moderni tržni ekonomiji kot tudi v državah na prehodu so se morali specializirani plačilni sistemi na podlagi spreminjajočih se potreb uporabnikov, konkurence med bankami in spreminjajoče se tehnologije soočiti z mnogimi instrumenti in transakcijami. Tako večina modernih tržnih gospodarstev ima ali razvija sisteme za prenos plačil velikih vrednosti, ki poravnajo časovno kritična plačila (time-critical payments), posebno tista velika plačila, ki zahtevajo visoko stopnjo varnosti in zanesljivosti.

V obravnavanih državah so najpogosteje uporabljeni naslednji plačilni instrumenti: kreditni transferji, debetni transferji, plačilne kartice in čeki.

Glede na vrednost in obseg plačil je najpogostejša uporaba kreditnih transferjev. Sledi uporaba plačilnih kartic, katerih uporaba iz leta v leto narašča v vseh obravnavanih državah. Kot zadnje uporabljeni plačilni instrument so čeki, katerih uporaba v zadnjih letih upada. Trend upadanja je opaziti že v letu 1997, predvsem zaradi uporabe novih, tehnološko izboljšanih načinov plačevanja, kot je uporaba bankomatov in interneta (na primer Klik Nove Ljubljanske banke) ter s tem elektronskega bančništva, ki pa v obravnavanih državah še ni dokončno razvit. Na isto mesto kot čeke lahko uvrstimo uporabo neposrednih transferjev, ki

jih v Sloveniji in na Poljskem v obravnavanih letih niso uporabljali, na Slovaškem pa so neposredne transferje združili skupaj s kreditnimi.

V vseh pogledih ima največjo uporabo plačilnih instrumentov tako na število in vrednost plačil oziroma transakcij Nemčija, ki je edina članica EU. Sledijo ji Češka, Poljska, Slovaška ter Madžarska.

Z vidika vrednosti transakcij je največji razvoj opaziti pri Bolgariji, saj je v letu 1997 prišlo do velikega povečanja uporabe neposrednih transferjev, plačilnih kartic in kreditnih transferjev.

5.2.3. Vloga centralne banke

Centralna banka ima pomembno vlogo pri plačilnih sistemih. Ta vloga ponavadi vsebuje aktivno sodelovanje pri:

- ustanavljanju pravnega ogrodja z namenom zagotavljanja pravih institucij, organizacijske strukture in monetarne politike,
- olajševanju plačilne dokončnosti,
- reguliranju zasebnih agentov v plačilnem sistemu,
- upravljanju različnih plačilnih storitev kot lastnik oziroma izvrševalec le-teh,
- zagotavljanju kreditov za udeležence plačilnega sistema, posebno pri plačilih velikih vrednosti.

Plačilo postane dokončno, ko postane nepreklicno in brezpogojno. Plačila, ki uporabljajo denar centralne banke, so dokončna, ker centralna banka ne more propasti ali pa se soočiti z likvidnostnimi težavami. Regulacijska moč centralne banke pogosto vključuje:

- zahtevo, da določene klirinške organizacije in medbančni poravnalni sistemi za plačila velikih vrednosti poravnajo račune pri centralni banki ter
- zahtevo o poročanju centralni banki pri sodelovanju določenih aktivnosti znotraj plačilnega sistema.

Vloga centralne banke pri opravljanju plačilnih storitev se razlikuje od države do države. Centralna banka ponavadi predpisuje pravila delovanja sistema in nadzira njegovo izvajanje. Plačilni sistem nadzira preko računov bank. Banke načeloma ne morejo opraviti več plačil kot jim to dovoljuje stanje na njihovih računih. Če ob koncu poslovnega dne računi izkazujejo negativno stanje, si morajo banke manjkajoča sredstva izposoditi na denarnem trgu oziroma pri centralni banki. Pravila delovanja sistema se nanašajo na kriterije, ki jih morajo izpolnjevati banke, če hočejo postati članice klirinške hiše. Pravila delovanja se razlikujejo glede na to, ali gre za sistem bruto ali neto poravnave.

Poleg vodenja denarne politike in nadziranja bančnega poslovanja in finančnih trgov je centralna banka v večini držav zadolžena za nemoteno delovanje sistema. Pri tem je najbolj pomembna politika zagotavljanja varnosti in trdnosti plačilnega sistema. Učinkovita uporaba denarja je v veliki meri odvisna od učinkovitosti plačilnega sistema, zlasti glede dolžine in sprejemljivosti časovnih zamikov med začetkom in koncem plačilnega postopka. Čas pretoka denarja med bankami, ki je običajno posledica neučinkovite obdelave plačilnih nalogov, vpliva na denarno politiko, zlasti na porabo denarne mase. Motnje v postopkih plačilnega prometa lahko oslabijo zaupanje v posamezne finančne ustanove in s tem postopoma tudi v celotni finančni sistem.

Centralna banka je neposredno zainteresirana za celovitost plačilnega procesa, kar pomeni zmožnost plačilnega sistema, da deluje varno in učinkovito tudi v času finančnih težav. Največje tveganje bančne institucije v plačilnih sistemih je, da bo izgubila plačilni posel.

5.2.4. Tveganja pri plačilnih sistemih

Plačilni sistemi se lahko ocenijo oziroma primerjajo tudi na podlagi njihovega tveganja, zanesljivosti in transakcijskih stroškov. Da bi povečali zanesljivosti plačilnega sistema, je potrebno povečati gotovost operacij in pa čim bolj natančno napovedati njihovo kvaliteto. Zanesljivost se pri vseh sistemih da povečati z različnimi normami in standardi, različnimi prihodnjimi načrti in pa s tehnološkimi inovacijami.

Transakcijski stroški vsebujejo stroške, povezane z informacijami, procesiranjem, pogajanjem, opazovanji in uveljavljanjem. Znižanje stroškov ponavadi zahteva institucionalne in organizacijske spremembe, predvsem pa tehnološke inovacije.

Sodelujoči v plačilnih sistemih so izpostavljeni dvema osnovnima vrstama tveganj: kreditnemu in likvidnostnemu tveganju.

Kreditno tveganje (credit risk) je pogosto povezano z napako nasprotne strani v poravnavi, ko ta zmore izpolniti obveznosti v celoti takrat, ko nastane ali kadarkoli kasneje. Kreditno tveganje lahko povzroči tveganje izgube dobička in tveganje izgube celotne vrednosti transakcije.

Likvidnostno tveganje (liquidity risk) nastane, ko nasprotna stran ne poravna obveznosti v celoti. To lahko negativno vpliva na pričakovano plačilno sposobnost upravičenca do plačila. V hujših primerih se lahko zgodi, da upravičenec plačila ne more nadomestiti neplačanega zneska z drugimi viri in tudi ne more poravnati svojih obveznosti do tretjih oseb.

Najnevarnejšo tveganje plačilnih in poravnalnih sistemov pa je sistemsko tveganje (systemic risk). To je tveganje, ki nastane, ko nezmožnost enega izmed udeležencev, da bi poravnal zahtevana plačila, povzroči, da prav zato tega ne morejo storiti tudi drugi. Take napake lahko povzročijo širše finančne težave, ki lahko v izjemnih primerih ogrozijo stabilnost plačilnega sistema in celega gospodarstva.

Občutljivost plačilnih in poravnalnih sistemov za sistemsko tveganje je odvisna od številnih dejavnikov. Med njimi sta najpomembnejša velikost nepokritega zneska in trajanje nepokritosti na računu posameznega udeleženca v poravnavi medbančnih plačil.

5.2.5. Tehnična infrastruktura plačilnega prometa

Tehnična infrastruktura plačilnega prometa je sestavljena iz strojne, programske in komunikacijske opreme, ki omogoča izvajanje operacij vstopa plačila v sistem, prenosa podatkov oziroma plačilnih instrumentov med udeleženci plačilnega sistema in obdelavo podatkov.

Sistem tehnične infrastrukture je zaradi množice udeležencev in nalogov, ki jih izvaja, izredno razvejan. Sistem mora zato delovati usklajeno in zanesljivo, zato morajo biti komponente sistema v največji možni meri standardizirane. Standardizacija zagotavlja možnost povezovanja opreme različnih proizvajalcev, učinkovit prenos podatkov med udeleženci in

prenos računalniških rešitev na različne tipe računalnikov. Tehnična infrastruktura predstavlja enega od osnovnih pogojev za doseganje ciljev plačilnega sistema.

Že nekaj let se za pošiljanje različnih bančnih sporočil med državami in znotraj nje uporablja komunikacijska mreža imenovana S.W.I.F.T., ki sem jo opisala v drugem poglavju. Sporočila v S.W.I.F.T.-u so standardizirana in enaka za vse države sveta, tako razvite kot manj razvite države.

Podatki za obravnavane države in za svet kot celoto kažejo, da uporaba S.W.I.F.T.-a iz leta v leto narašča (priloga, str. 2). To pomeni, da je vse več sporočil prenesenih preko te svetovne komunikacijske mreže in da se uporaba drugih sredstev prenosa, kot sta teleks in faks, zmanjšuje, saj uporaba S.W.I.F.T.-a prinaša ogromno prednosti, predvsem hitro in varno pošiljanje sporočil po vsem svetu.

Sporočila, ki potekajo preko S.W.I.F.T.-a, sem razdelila na prejeta sporočila in na poslana sporočila. Primerjava je pokazala, da Nemčija in Bolgarija prejmeta več sporočil kot jih pošljeta. Iz tega bi lahko sklepali, da so v teh dveh državah prilivi večji kot odlivi, kar nas pripelje do sklepa, da sta ti dve državi izvozno usmerjeni – izvoz večji kot uvoz. Obratna slika pa je pri Sloveniji in ostalih štirih državah. Podatki kažejo, da te države pošljejo več sporočil, kot jih same prejmejo. Sklep, ki iz tega sledi, je, da so v teh državah odlivi večji kot priliv in da gre za uvozne države – uvoz večji kot izvoz.

SKLEP

V postopku prilagajanja plačilnega sistema državam EU moramo v Sloveniji posodobiti in vsebinsko spremeniti plačilni sistem, saj obstoječi sistem izvira iz nekdanje države in takratne ureditve. Ker plačilni sistem predstavlja osrčje ekonomsko finančnega sistema, je zelo pomembno, da je slovenski plačilni sistem združljiv s plačilnim sistemom EU, ki je za Slovenijo zelo pomembna.

Reforma plačilnih sistemov pa je posebno obsežna tudi v državah, ki so na prehodu iz centralno planskih v tržna gospodarstva in želijo postati članice EU. V vseh centralno planiranih gospodarstvih so plačilni sistemi strogo ločeni od gotovinskih in negotovinskih plačil. Te države imajo tudi samo eno organizacijo – državno banko, ki izvaja centralno in komercialno bančno funkcijo. Sprememba iz enostopenjskega v dvostopenjsko bančništvo ter dodatna bančna reforma vodita v mnoge spremembe, določene s prejšnjo zakonodajo in politiko. Z reformo plačilnih sistemov se zahteva ločitev poravnave med bankami ter znotraj njih. Potrebno je tudi na novo definirati vlogo centralne banke v plačilnih sistemih ter istočasno ustanoviti pravilno računovodsko strukturo in politiko.

Rezultati reforme plačilnih sistemov v državah na prehodu se kažejo predvsem na področju delovanja posameznih plačilnih sistemov. To je pripeljalo do hitrega razvoja njihovega denarja in medbančnega trga kot tudi do razvoja deviznega trga.

Sočasno s slovenskim projektom in drugimi državami na prehodu potekajo tudi priprave na enoten plačilni sistem v EU. V vseh obravnavanih državah, razen v Nemčiji, je do korenitih sprememb na področju plačilnih sistemov prišlo leta 1990, ko se je socializem prevešal v kapitalizem. Zaradi želje po vstopu v EU so se vse vzhodne države začele prilagajati direktivam EU in jih počasi tudi uresničevati. Tako je tudi na področju bančništva EU sprejela kar nekaj direktiv, ki se jih morajo držati tako članice kot pridružene članice.

Vse države so korenito začele spreminjati svoje plačilne sisteme, predvsem na področju zakonodaje, vsaj v nobeni državi niso imeli točno določenih zakonov, ki bi urejali plačilne sisteme. V vseh državah je imela glavno vlogo pri upravljanju in koordiniranju centralna banka, ki v večini držav tudi vodi reformo plačilnega sistema. Glavni cilj vzhodnih držav je prilagoditev svojega plačilnega sistema direktivam EU in s tem možnost vključitve v sistem TARGET. Poleg tega je namen prilagoditve plačilnih sistemov EU poenotenje standardov poslovanja z namenom zmanjšanja stroškov, hitrejšega prenosa plačil in pa zmanjšanje tveganja poslovanja.

Večina plačilnih sistemov v obravnavanih državah je že osnovanih na bruto osnovi, kar istočasno pomeni, da so sistemi že pripravljeni na priključitev v sistem TARGET. Države pa tudi pripravljajo nove bančne zakone, ki bodo popolnoma primerljivi z direktivami EU.

Enotnih rešitev v plačilnih sistemih tudi znotraj EU kljub izpolnjevanju najnujnejših skupnih značilnosti ni mogoče pričakovati. Tako tudi vodilni evropski strokovnjaki za plačilne sisteme poudarjajo, da plačilni sistemi ne delujejo sami zase, temveč kot del širšega finančnega sistema. Ne glede na dosežene uspehe pri reformi plačilnih sistemov je potrebno poudariti, da bo minilo še kar nekaj časa, preden bo reforma dokončno zaključena. Potrebno bo odpraviti še veliko problemov, preden bodo plačilni sistemi držav na prehodu in s tem tudi Slovenije dosegli zahtevane standarde razvitih tržnih gospodarstev.

LITERATURA

1. Amati Simona: Improving Cross-border Payments in the Euro Area. Luxembourg: European Parliament, 2000. 69 str.
2. Blue Book: Payments Systems in countries that have applied for membership of the European Union. Frankfurt am Main: European Central Bank, 1999. 468 str.
3. Čadonič Srečko: Pravna ureditev plačilnih sistemov. Bančni vestnik, Ljubljana, 5(1999), str. 38-41.
4. Čadonič Srečko: Pravna ureditev plačilnih sistemov. Bančni vestnik, Ljubljana, 4(1999a), str. 37-38.
5. Koma: Priročnik o opravljanju plačilnega prometa med banko in komitentom z navodili. Kamnik: Izdajanje poslovnih publikacij, podjetniško in poslovno svetovanje, 2001. 92 str.
6. Kunst Alojz: TARGET – evropska mreža plačilnega prometa za centralne banke (v evrih). Bančni vestnik, Ljubljana, 3(1998), str. 38-39.
7. Logar Romana: Plačilni sistemi: Kaj je dobro vedeti o njih? Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo, 1998. 410 str., tbl.
8. Podjed Franc: Razvoj plačilnih sistemov v Evropi in pri nas. Bančni vestnik, Ljubljana, 5(1998), str. 34-40.
9. Summers Bruce J.: The Payment System: design, management and supervision. Washington D.C.: International Monetary Fund, 1994. 214 str.
10. Zver Cankar Marjeta: O konferenci Evropski plačilni sistemi v elektronskem poslovnem svetu. Bančni vestnik, Ljubljana, 4(2001), str. 22-25.

VIRI

1. Balino Thomas J.T., Omotunde E.G. Johnson and V. Sundararajan: Payment System Reforms and Monetary Policy (URL: <http://www.worldbank.org/fandd/english/0396/articles/080396.htm>), 02.10.2001.
2. Banka Slovenije: Dogovor o vzpostavitvi integriranega sistema plačil malih vrednosti, 22.11.2001.
3. Commerzbank: Payment System in the Czech Republic (URL: http://www.commerzbank.cz/custody/en/custody/market/en_payments.htm), 02.10.2001.
4. National Bank of Slovakia: SIPS – The Slovak Interbank Payment System (URL: <http://www.nbs.sk/BANKY/MPS/INDEXA.HTM>), 20.11.2001.
5. Osnove in sistemske operacije. Ljubljana: Slovenska S.W.I.F.T. skupina, 1994.

6. Padoa – Schioppa Tommaso: European payment system(s) in perspective: a Central Banker's view. (URL: <http://www.ecu-activities.be/1995-4/padoa.htm>), 02.10.2001.
7. SWIFT (URL: http://www.swift.com/index.cfm?item_id), 19.07.2001.
8. (URL: <http://www.ecb.int/pub/bluebook/Germany.csv>), 17.11.2001.
9. (URL: <http://www.ecb.int/pub/bluebook/ComparativeTables.csv>), 17.11.2001.
10. (URL: http://www.ecb.int/target/stats/00_table2.htm), 16.11.2001.

P R I L O G E

Tabela 1: S.W.I.F.T. – sporočila, poslana s strani domačih uporabnikov, in sporočila, poslana domačim uporabnikom

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
NEMČIJA			100.330.187	107.050.116	122.160.586	134.063.185
poslana sporočila			43.824.742	47.803.674	55.873.558	61.963.751
prejeta sporočila			56.505.445	59.246.442	66.287.028	72.099.434
BOLGARIJA	477.095	780.537	1.084.344	1.099.511	1.115.974	
Poslana sporočila	193.245	324.527	466.394	468.317	469.733	
Prejeta sporočila	283.850	456.010	617.950	631.194	646.241	
ČEŠKA	869.422	3.237.636	4.485.358	6.016.749	6.736.961	
Poslana sporočila	449.371	1.678.147	2.340.672	3.116.290	3.464.523	
Prejeta sporočila	420.051	1.559.489	2.144.686	2.900.459	3.272.438	
SLOVAŠKA	187.563	786.520	1.345.393	2.462.542	2.784.051	
Poslana sporočila	106.325	427.139	740.531	1.368.074	1.542.961	
Prejeta sporočila	81.238	359.381	604.862	1.094.468	1.241.090	
MADŽARSKA	3.901.112	4.745.587	5.404.743	5.770.425	6.415.576	
Poslana sporočila	2.161.679	2.660.237	2.995.615	3.243.657	3.658.652	
Prejeta sporočila	1.739.433	2.085.350	2.409.128	2.526.768	2.756.924	
POLJSKA	2.954.155	4.016.678	5.271.132	7.088.224	8.253.580	
Poslana sporočila	1.417.543	1.952.539	2.610.890	3.632.414	4.331.308	
Prejeta sporočila	1.536.612	2.064.139	2.660.242	3.455.810	3.922.272	
SLOVENIJA	929.822	1.382.131	1.885.702	2.167.777	2.444.557	
Poslana sporočila	535.839	778.257	1.062.618	1.214.805	1.360.618	
Prejeta sporočila	393.983	603.874	823.084	952.972	1.083.939	
SVET	457.218.200	518.097.873	582.192.512	687.785.294	812.117.556	937.039.995

Vir: Blue Book, 1999; [URL:http://www.ecb.int/pub/bluebook/Germany.csv.](http://www.ecb.int/pub/bluebook/Germany.csv), 17.11.2001.

Tabela 2: Udeležba domačih institucij v S.W.I.F.T.-u

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
NEMČIJA			253	253	262	268	264
člani			152	155	153	154	119
podčlani			97	94	101	104	102
udeleženci			4	4	8	10	43
BOLGARIJA	14	19	28	29	28		
Člani	14	18	26	26	23		
Podčlani	0	1	2	3	5		
Udeleženci	0	0	0	0	0		
ČEŠKA	25	31	31	34	36		
Člani	15	19	19	18	19		
Podčlani	10	12	12	13	13		
Udeleženci	0	0	0	3	4		
SLOVAŠKA	7	11	17	22	25		
člani	5	6	11	13	14		
Podčlani	2	5	6	9	9		
Udeleženci	0	0	0	0	2		
MADŽARSKA	32	34	35	37	36		
člani	26	28	27	25	24		
Podčlani	6	6	6	9	9		
Udeleženci	0	0	2	3	3		
POLJSKA	29	34	39	44	49		
člani	25	30	33	36	37		
Podčlani	4	4	6	8	10		
Udeleženci	0	0	0	0	2		
SLOVENIJA	10	18	20	20	30		
člani	10	17	18	18	19		
Podčlani	0	1	2	2	2		
Udeleženci	0	0	0	0	9		
SVET	3.986	4.625	5.229	5.632	6.165	6.557	6.797
člani	2.091	2.412	2.693	2.874	2.969	3.052	2.214
podčlani	1.797	2.025	2.259	2.404	2.590	2.720	2.763
udeleženci	98	188	277	354	606	785	1.820

Podčlani so domači uporabniki, ki jih sponzorirajo tuji člani.

Udeleženci so tisti uporabniki, ki niso delničarji S.W.I.F.T.-a.

Vir: Blue Book, 1999; [URL:http://www.ecb.int/pub/bluebook/Germany.csv](http://www.ecb.int/pub/bluebook/Germany.csv), 17.11.2001.

Tabela 3: Uporaba negotovinskih plačilnih instrumentov glede na obseg oziroma število transakcij

	NEMČIJA	BOLGARIJA	ČEŠKA	SLOVAŠKA*	MADŽARSKA	POLJSKA	SLOVENIJA
ČEKI							
1993		n.a.	4.800.000	91.500	n.a.	3.100	40.900.000
1994		n.a.	7.600.000	112.400	n.a.	6.400	39.500.000
1995	812.000.000	800	13.900.000	117.000	n.a.	6.900	33.700.000
1996	772.000.000	1.200	14.400.000	113.600	1.200.000	7.300	34.200.000
1997	729.000.000	400	13.900.000	97.500	1.000.000	6.800	31.200.000
1998	656.100.000						
1999	590.500.000						
PLAČILNE KARTICE							
1993		0	6.400.000	38.500	n.a.	600	2.000.000
1994		0	15.900.000	88.700	n.a.	900	9.000.000
1995	416.100.000	11.600	25.200.000	168.900	2.000.000	1.500	14.100.000
1996	504.100.000	296.900	37.800.000	292.400	3.600.000	2.500	24.300.000
1997	529.200.000	1.321.400	50.100.000	592.300	7.000.000	5.100	31.000.000
1998	690.800.000						
1999	758.600.000						
KREDITNI TRANSFERI							
1993		3.537.000	142.300.000	n.a.	n.a.	50.100	125.200.000
1994		7.608.700	163.800.000	41.106.300	28.500.000	103.400	137.200.000
1995	5.634.000.000	9.112.400	257.800.000	65.508.700	31.700.000	134.600	148.000.000
1996	5.885.000.000	9.135.500	308.400.000	88.620.100	38.100.000	171.800	157.600.000
1997	6.152.000.000	8.783.200	382.200.000	108.965.100	49.500.000	210.300	87.500.000
1998	6.879.700.000						
1999	7.386.500.000						
NEPOSREDNI TRANSFERI							
1993		521.700	10.400.000		n.a.	0	0
1994		1.001.700	14.400.000		n.a.	0	0
1995	4.704.600.000	1.168.300	36.100.000		n.a.	0	0
1996	4.828.800.000	1.175.000	17.300.000		31.300.000	0	0
1997	5.393.200.000	1.093.400	17.600.000		33.900.000	0	0
1998	5.391.000.000						
1999	5.879.500.000						

Opomba: * - slovaški medbančni sistem ne loči med kreditnim in neposrednim transferjem ali med plačili velikih in majhnih vrednosti.

Vir: Blue Book, 1999; [URL:http://www.ecb.int/pub/bluebook/Germany.csv](http://www.ecb.int/pub/bluebook/Germany.csv), 17.11.2001.

Tabela 4: Uporaba negotovinskih plačilnih instrumentov vrednostno (v mrd EUR)

	NEMČIJA	BOLGARIJA	ČEŠKA	SLOVAŠKA*	MADŽARSKA	POLJSKA	SLOVENIJA
ČEKI							
1993		n.a.	12,09	0,02	n.a.	1,90	n.a.
1994		n.a.	15,96	0,02	n.a.	3,75	0,92
1995	2.323,31	0,10	29,45	0,03	n.a.	4,48	1,14
1996	2.114,19	0,15	20,70	0,04	0,07	4,88	1,33
1997	2.047,72	0,25	22,10	0,04	0,07	4,72	1,32
1998	1.945,36						
1999	1.653,56						
PLAČILNE KARTICE							
1993		0	0,19	0	n.a.	0,05	0,04
1994		0	0,49	0,01	n.a.	0,07	0,18
1995	60,73	0,01	0,90	0,01	0,05	0,12	0,31
1996	71,89	0,61	1,50	0,02	0,11	0,21	48,00
1997	73,88	21,41	2,09	0,03	0,28	0,37	0,65
1998	91,03						
1999	70,09						
KREDITNI TRANSFERI							
1993		291,78	343,73	n.a.	n.a.	55,89	0,57
1994		706,05	377,46	141,04	102,03	128,27	0,62
1995	18.088,48	1.098,51	401,69	220,20	103,19	184,44	94,18
1996	19.099,82	1.589,66	541,75	429,60	110,04	258,74	106,75
1997	20.534,50	13.123,44	717,47	587,51	317,54	376,66	28,58
1998	21.428,70						
1999	29.455,29						
NEPOSREDNI TRANSFERI							
1993		6,38	9,09		n.a.	0	0
1994		16,90	12,02		n.a.	0	0
1995	2.374,70	23,99	19,95		n.a.	0	0
1996	2.843,96	33,61	15,08		0,27	0	0
1997	3.263,06	259,54	11,59		0,39	0	0
1998	3.692,96						
1999	6.817,06						

Opomba: * - slovaški medbančni sistem ne loči med kreditnim in neposrednim transferjem ali med plačili velikih in majhnih vrednosti.

Vir: Blue Book, 1999; [URL:http://www.ecb.int/pub/bluebook/Germany.csv](http://www.ecb.int/pub/bluebook/Germany.csv); 17.11.2001; lastni preračun v valuto EUR po tečajni listi Hypo Alpe-Adria-Bank, d. d., z dne 30.11.2001 (srednji tečaj BS)
 1 DEM = 112,84600; 1 BGL = 111,7071; 1 CZK = 6,63580; 1 SKK = 5,09420; 1 PLZ = 60,96390;
 100 HUF = 88,10680; 1 EUR = 220,70760.

Tabela 5: Sedanji plačilni sistemi v Sloveniji

tipi plačil	obdelava in kliring	Način poravnave	standardi	članstvo
<i>kreditni nalogi-velike vrednosti in nujni medbančni/za bančne Komitente</i>	BPRČ sistem v BS	bruto na računih pri BS	da	kreditne institucije, pooblašene s strani BS
<i>kreditni nalogi - malih vrednosti in nenujni medbančni/za bančne Komitente</i>	pilotski sistem žiro kliringa v BS	Multilateralna na računih pri BS	da	kreditne institucije, pooblašene s strani BS
<i>Kreditni nalogi - malih/ Velikih vrednosti med Pravnimi osebami</i>	APP	računi pravnih oseb pri Agenciji za plačilni promet	APP	pravne osebe
<i>Čeki</i>	medbančni dogovori	Bilateralna pri računih pri BS	ne	kreditne institucije
<i>Neposredne bremenitve</i>	omejeni medbančni dogovori	znotraj bank	ne	bančni dogovori s strankami
<i>Posebne položnice</i>	APP in Bankart	znotraj APP in Bankart	da	specifične ureditve za stranke APP in Bankart
<i>Trajni nalogi</i>	v bankah	znotraj bank	ne	bančni dogovori s strankami
<i>Domače kreditne in Debetne kartice</i>	lokalne mreže bankomatov in POS	Bilateralno preko računov pri BS	specifično za posamezne kartične sheme	specifično za posamezne kartične sheme
<i>Mednarodne kreditne in Debetne kartice</i>	mednarodne mreže bankomatov in POS	Bilateralno preko računov pri BS	specifično za posamezne medn. kartične sheme	pravila mednarodnih kartičnih shem
<i>Mednarodna plačila</i>	S.W.I.F.T.	po pravilih S.W.I.F.T.	mednarodni za S.W.I.F.T.	pravila S.W.I.F.T.
<i>Sistem poravnave za Vredn. Papirje</i>	KDD	Multilateralna na računih Pravnih oseb pri APP	APP	banke, BPH, KDD in druge institucije z licenco

Vir: Banka Slovenije: Dogovor o vzpostavitvi integriranega sistema plačil malih vrednosti, 22.11.2001.

Tabela 6: Predlagani bodoči plačilni sistemi Slovenije

1. BPRČ - upravlja ga BS

Tipi plačil	Obdelava in kliring	Način poravnave	Standardi	Članstvo
<i>Kreditni nalogi - vsi Velikih vrednosti in Nujni</i>	BPRČ v BS	Bruto na računih pri BS	Da	Kreditne institucije, pooblašene od BS

2. ISPMV - upravlja (uresničuje koncept) ga Svet za plačilne sisteme

<i>Kreditni nalogi - vsa Plačila malih vrednosti in Nenujna plačila, vključno s posebnimi položnicami</i>	žiro kliring sistem v Klirinški hiši	multilateralna na računih pri BS	Da	kreditne institucije, pooblašene od BS
<i>Čeki</i>	Čekovni kliring v Klirinški hiši	multilateralna na računih pri BS	Da	kreditne institucije, pooblašene od BS
<i>Direktna plačila - debetni, Kreditni in trajni nalogi</i>	storitve direktnih plačil v Klirinški hiši	multilateralna na računih pri BS	Da	kreditne institucije, pooblašene od BS
<i>Kartična plačila</i>	domače mreže bankomatov in POS	bilateralna na računih pri BS	Da	kreditne institucije, ki delujejo po pravilih shem BS

3. Ostali plačilni sistemi - niso pod nadzorom BS

<i>Mednarodna plačila</i>	S.W.I.F.T.	po pravilih S.W.I.F.T.	mednarodni za S.W.I.F.T.	kreditne institucije, ki delujejo po pravilih S.W.I.F.T.
<i>Sistem poravnave za Vrednostne papirje</i>	KDD	DVP; multilateralna na računih pri BS za borzne transakcije in bruto za OTC transakcije	KDD (potencialno S.W.I.F.T.)	banke, BPH, KDD in druge institucije z licenco

Vir: Banka Slovenije: Dogovor o vzpostavitvi integriranega sistema plačil malih vrednosti, 22.11.2001.